

वर्ष १० : अंक ६] तंत्री-श्रीमनदास गोकणदास शाह [कुमांक ११४

विषय - दर्शन

- (१) श्रीवीरविभक्तकृत आत्म चिंतन स्वध्यायः पू.मु.म.श्री. यंपकसागरशुः टाष्टल पानुं २
- (२) हसमुदवह, गडिदवह अने नैन जगत : प्रो. हीरालाल र. कापडिया ८५
- (३) रावणतीर्थ कहां है ? : श्री अगारचंदजी नाहटा ८६
- (४) सं. १६७३ की प्लेग : प्रो. मूलराजजी जैन ६२
- (५) श्रीनगर्षि (नंगा) गलीरयित
जलुरनगर पंत्य जिनालय अर्धत्य परिपाटी: श्री. अंभालाल प्रेमयंद शाह ६३
- (६) इटकांक प्राचीन ऐतिहासिक स्थानो : पू. मु. म. श्री. नायविजयशु १०१
- (७) ओक अप्रसिद्ध अपूर्ण प्रशस्ति : श्री. श्रीमनदास व. उवेरी १०४
- समाचार टाष्टल पानुं ३

लवानम-वार्षिक जे इपिया : छूटक यालु अंक-त्रय आना

શ્રી વીરવિજયજીવિત આત્મચિંતવનસ્વાધ્યાય

સંપ્રાહક—પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ચંપકસાગરજી

(પૂ. આ. મ. શ્રી. સાગરાનંદસૂરીશ્વરવિનીત.)

- જે જિમ સભ્યું તે તિમ હોવે, ન મટે ઈદ ને ચંદ્ર રે;
કહે તે વીતરાગ વિચારી જોજો, મ પડો કુહો કુંદે રે. જો (૧)
- “ભાવિ કોઈને ન મિટે રે”, શ્રી વીરવાણી ઇમ ભાષે રે;
ઈદ્ર કહે પ્રભુ આચુ વધારો, ક્ષણ ન વધે યત્ન લાષે રે. જો (૨)
- ઋષભ દેવના પુત્ર પનોતા, ભરત બાહુમલ જાણ્યા રે (જોધા રે);
અનેક બુધ જીવે બહુ વિધ કિધાં, ઈદ્ર વચણુ સમજાવ્યા રે. જો (૩)
- મહાવીર સરીખા ગુરુ માથે, સનકિત શ્રેણિક રાય રે;
નરક ન જાવા ઉપાય જ કિધો, ભાવિ પાછું ન થાય રે. જો (૪)
- સાઠ સહસ સગરના બેટા, સમકાલે સમાણા રે;
સમકાલે જે જાયા હૂંતા, પણુ કુણે ન રખાણા રે. જો (૫)
- પટ ખંડ સાધી લોભ મત વાધી, સુભમ સાચર ચઢિયો રે;
નવનિધિચક્રદરચણુપતી બુડયો, સાતમી નરકે પડિયો રે. જો (૬)
- દેવલોક સરીખી જે હૂંતી, નગરી આપ નિપાઈ ઈદ્રે રે;
તે દારિકાનો ક્ષય કરિને, સ્યું આદ્યું ગોવિંદ રે. જો (૭)
- સહસ ગમે દેવે પરવરિયો, તરવરિયો રાયરાણો રે;
નયણુ વિહુણો અંધ કહાણો, પ્રહ્લદત્ત ચક્રી જાણો રે. જો (૮)
- કોડ ઉપાય જો કિજે કારોમો, ભાવિ પ્રાણી ન છુટે રે;
હરિ હર પ્રહ્લા રાખી ન શકે, જખ જેહનું આચુ ત્રુટે રે. જો (૯)
- સાત પાંચ ઉપદેશજ્યું રૂપે, વચન કહ્યાં ઉત્સાહે રે,
વર્હમાન વાણી સુણીને, ચેતો ભવિક મન માંહે રે, જો (૧૦)
- સંસાર નાટક કારીમો જાણી, સમઝ સમઝ હો પ્રાણી રે;
દેવવિમલ ગુરૂ ઉપદેશે, વીર વદે એમ વાણી રે. જો (૧૧)

આ સ્વાધ્યાયમાં ખીજી કડી ત્રૂટક હોવાથી પૂરી કરી છે. આ સ્વાધ્યાય
અઠારમી સદીમાં લખાયેલ પ્રત ઉપરથી ઉતારવામાં આવી છે.

સૂચના:—માસિક દર અંગ્રેજી મહિનાની પંદરમી તારીખે પ્રગટ થાય છે,
તેથી સરનામાના ફેરફારનાં ખખર ખારમી તારીખ સુધીમાં અમને જણાવી દેવાં.

મુદ્રક:—મગનભાઈ છોટાભાઈ દેસાઈ. શ્રી વીરવિજય પ્રીન્ટીંગ પ્રેસ, સલાપોસ કોસરોડ,
પો. બો. નં. ૬ શ્રી ભક્તિમાર્ગ કાર્યાલય—અમદાવાદ. પ્રકાશક:—ચીમનલાલ ગોક્ળાસ શાહ.
શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ કાર્યાલય, જેશિંગલાઈની વાડી, ઘીકંટા રોડ—અમદાવાદ.

॥ अहम ॥

अखिल भारतवर्षीय जैन श्वेताम्बर मूर्तिपूजक मुनिसम्मेलन संस्थापित
श्री जैनधर्म सत्यप्रकाशक समितिनुं मासिक मुखपत्र

श्री जैन सत्य प्रकाश

वर्ष १० ॥ विक्रम सं. २००१ : वीरनि. सं. २४७२ : ई. सं. १९४५ ॥ क्रमांक
अंक ६ ॥ प्रथम जैन शुद्धि १ : शुक्रवार : १५ भी भाद्र ॥ ११४

इसमुहवह, गडिडवह अने जैन जगत

(ले. प्रो. हीरालाल रसिकदास कापडिया जे. जे.)

[१]

भारतीय साहित्यमां अने भास करीने पाछ्य (प्राकृत) महाकाव्योमां प्रवरसेने पंढर आश्वसकमां अने पहलेथी छेदने सुधी 'स्कंधक' नामना जेक ज छंदां रयेव इस-मुहवह (सं. इशामुष्पन्ध) अत्र स्थान भोगवे छे. आ महाकाव्यनां रावणुवह (सं. रावणुवध) अने सेतुभंध (सं. सेतुष्पन्ध) जेवां जे नामान्तरे छे. जेतो विषय रावणुतो वध छे जेतले क आ रामना यरित्रतो जेक लाग छे. आ महाकाव्यतो इंडीजे काव्यादरशि (१-३४)मां तेमज आणे लुप्यरितमां उद्वेप क्यो छे. जेतले वानरसेनाना प्रस्थानथी मांडीने रावणुना वध सुधीनी हकीकत रणु करनारुं आ महाकाव्य ई. स. ना छटा सैका करतां तो अर्वाचीन नथी ज. ई. स. १८८०-८३ मां सीजफ्रीड गोल्डस्मित (Siegfried Goldschmidt) द्वारा जेनु संपादनकार्य थयुं छे जेतलुं ज नहि पणु आ जर्मन विद्वाने जेतो जर्मन भाषामां अनुवाद क्यो छे. आ महाकाव्य वि. सं. १६५२मां राज् रामदासे रयेवी टीका सहित काव्यमालामां ग्रन्थांक ४७ तरीके ई. स. १८९५मां प्रसिद्ध थयुं छे, पणु अत्यार सुधीमां जेतो जर्मन सिवायनी कार्थ पणु भाषामां-कार्थ भारतीय भाषामां पणु अनुवाद प्रसिद्ध थयो होय जेम जणुतुं नथी. पाछ्य साहित्य प्रत्येनी उदासीनतातो आ जेक नमृतो छे. ज्वहेवे कार्थ पाठ्य प्रबंध रच्यो छे अने तेनी प्रशंसा सुपासनालुवरियमां तेमज तिलकभंजरीमां छे, तो आ प्रबंधतो हज सुधी कशो पतो ज नथी जे पणु शुं कहेवाय ?

उद्घोतनसूरिजे कुवलयमालामां अने जिनसेने हरिवंशपुराणुमां जेम प्राचीन कविजोनी प्रशंसा करी छे तेम विक्रमनी अणियारमी सदीमां धर्म गयेला अने शौलन मुनीधरना अन्ध धनपाले तिलकभंजरीमां कटलाक कविजोनी तेमज कटलीक रकृतिजोनी

१ वाल्मीकि (श्लो. २०), कानीन अर्थात् व्यास (श्लो. २०), ज्वहेवे (श्लो. २४), कालिदास (श्लो. २५), आणु (श्लो. २६-२७), माध (श्लो. २८), भारवि (श्लो. २८), लवभूति (श्लो. ३०), वाकपतिराज (श्लो. ३१), लक्ष्मीति (श्लो. ३२), यायावर (श्लो. ३३), महेन्द्रसूरि (श्लो. ३४), रुद्र (श्लो. ३५) अने कर्दमराज (श्लो. ३६).

६ षडलकथा (श्लो. २१), तरंगवती (श्लो. २३), कादम्बरी (श्लो. २७), लुप्य-ज्यायिका (श्लो. २७), समरादित्यरित्र (श्लो. २६), गौडवध (श्लो. ३१) अने त्रैलोक्यसुन्दरी (श्लो. ३५).

૮૬]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

પ્રશંસા કરી છે. તેમાં પ્રવરસેનેને ઉદ્દેશીને નીચે મુજબનું પદ જોવાય છે;—

“ જિતં પ્રવરસેનેન રામેણેવ મહાત્મના ।

તરત્યુપરિ યત્કીર્તિઃ સેતુર્વાહુમયવારિધેઃ ॥ ”

કલિકાલસર્વજ્ઞ હેમચન્દ્રસૂરિએ કાવ્યાતુશાસન ઉપર જે અલંકારચૂડામણિ અને વિવેક રચેલ છે તે પૈકી અલંકારચૂડામણિ (પૃ. ૪૬૧)માં સેતુબંધ (પા. સેતુબંધ)નો ખે વાર નિર્દેશ છે, બ્યારે વિવેક (પૃ. ૪૫૬)માં વક્તવ્ય અર્થના પ્રતિજ્ઞાનના ઉદાહરણ તરીકે આ સેતુબંધના પ્રથમ આશ્વાસકનું આરમ્બું પદ અને પ્રયોજનના ઉપન્યાસના ઉદાહરણ તરીકે આ જ આશ્વાસકનું દસમું પદ અપાયેલ છે. વિશેષમાં વિવેક (પૃ. ૪૫૮)માં અર્જુવના વર્ણન માટે સેતુબંધ ઇત્યાદિ જોવાની, શરદ્, વસંત, ગ્રીષ્મ, વર્ષા વગેરે ઋતુઓનાં વર્ણન માટે સેતુબંધ, હરિવિજય, રઘુવંશ, હરિવંશ ઇત્યાદિ જોવાની અને સૂર્યાસ્ત સમયના વર્ણન માટે કુમારસમ્ભવ, હરિવિજય, રાવણવિજય, સેતુબંધ ઇત્યાદિ જોવાની ભલામણ કરાયેલી છે.

અલંકારચૂડામણિ (પૃ. ૪૬૧)માં કહ્યું છે કે

સંસ્કૃત ભાષામાં મહાકાવ્ય રચાયું હોય તો તેના વિભાગો ‘ સર્ગ ’ કહેવાય, જેમકે હયગ્રીવવધ વગેરેમાં. પાષ્ટ્યમાં મહાકાવ્ય હોય તો તેના વિભાગ આશ્વાસક (પા. આસાસય) કહેવાય, જેમ કે સેતુબંધ વગેરેમાં. આ પ્રમાણે સેતુબંધનો પ્રથમ નિર્દેશ છે. બીજો નિર્દેશ જે મહાકાવ્યમાં આદિથી અન્ત સુધી એક જ છંદ હોય તેના ઉદાહરણરૂપે છે. ‘ રાવણવિજય, હરિવિજય, સેતુબંધ વગેરેમાં પહેલેથી છેલ્લે સુધી એક જ છંદ છે.

વિવેક (પૃ. ૪૫૭)માં પ્રવરસેનેનો ઉલ્લેખ છે. આ કવિને ‘ અનુરાગ ’ પ્રિય છે એમ અહીં કહેવાયું છે.

[૨]

ગઉડવહ એ આર્યા છંદમાં મરહટ્ટી ભાષામાં ૧૨૦૯ પદમાં રચાયેલું મહાકાવ્ય છે. એમાં મંગલાચરણ તરીકે ૬૧ પદો છે. એ દ્વારા બ્રહ્મા, હરિ, નૃસિંહ, મહાવરાહ, વામન, કૂર્મ, મોહિની, કૃષ્ણ, બલભદ્ર, મધુમથ, શિવ, ગૌરી, સરસ્વતી, ચન્દ્ર, સૂર્ય, અહિવરાહ, ગણપતિ, લક્ષ્મી, કામ અને ગંગાની સ્તુતિ કરાયેલી છે. ત્યારપછીનાં ૨૭ પદોમાં કવિની પ્રશંસા છે. ૯૯ માં પદથી કાવ્યનો પ્રારંભ થાય છે અને એમાં યશોવર્માની મહત્તા વર્ણવાયેલી છે. બંગાળના એક પ્રાચીન વિભાગ નામે ગૌડના રાજાનો વધ એ આ મહાકાવ્યનો મુખ્ય વિષય છે. એમાં ૭૯૭ થી ૮૦૪ સુધીનાં પદમાં એના કર્તા વાક્યપતિનું ચરિત્ર આલેખાયેલું છે. સાથે સાથે એમાં કમલાયુધ, ભવભૂતિ, ભાસ, જ્વલનમિત્ર, કુન્તીદેવ, રઘુકાર (કાલિદાસ), સુખન્ધુ, અને હરિચન્દ્રનો ઉલ્લેખ છે. ૯૨માંથી ૯૪માં સુધીનાં પદમાં પાષ્ટ્યનો મહિમા વર્ણવાયો છે. ભૂષણભટ્ટે રચેલી લીલાવતીકહામાં એક સ્ત્રી-પાત્ર પાષ્ટ્યની પુષ્કળ પ્રશંસા કરે છે.

૧ આ પાષ્ટ્ય કૃતિ છે અને એમાંનું એક પદ ૪૫૬ માં પૃષ્ઠમાં નજરે પડે છે. પણ આના કર્તા વગેરે કશું જાણવામાં નથી.

અંક ૬]

દસમુહવહ, ગઉડવહ અને જૈન જગત

[૮૭

રાજશેખરસૂરિએ વિ. સં. ૧૪૦૫ માં જે પ્રખન્ધકોશ યાને ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધ રચ્યો છે તેમાં દશમા પ્રખન્ધ તરીકે વિ. સં. ૮૦૭માં દીક્ષા લેનારા અપ્પભટ્ટિસૂરિનો પ્રખન્ધ છે. એમાં ધર્મ રાજ મરાતાં વાકપતિ યશોધર્મા (? યશોવર્મા) ને હાથે કેદ પકડાયાનો અને કારાગૃહમાં પડ્યા પછા ગૌડવૃંદ નામનું પાષ્ટ્ય કાવ્ય રચ્યાનો અને એ યશોધર્મને ખતાવ્યાનો અને એથી એનો છૂટકારો થયાનો ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં વાકપતિનો અપ્પભટ્ટિસૂરિના મિત્ર તરીકે નિર્દેશ છે. આ વાકપતિએ આગળ ઉપર 'મહુમહુવિજય (સં. મધુમથવિજય) નામનું પાષ્ટ્ય મહાકાવ્ય રચ્યું અને આમ રાજને ખતાવ્યું ત્યારે તેણે એક લાખ સુવર્ણ ટંક આપ્યા. અપ્પભટ્ટિસૂરિએ અંતમાં વાકપતિને પોતાનો શિષ્ય-જૈન ખનાબ્યાની પણ આમાં હકીકત છે.

તિલકમંજરીના નીચે મુજબના પદમાં ગઉડવહનો અને એના પ્રણેતા વાકપતિ-રાજનો ઉલ્લેખ છે:—

“ દષ્ટ્વા વાકપતિરાજસ્ય શક્તિ ગૌડવહોજ્જુરામ્ ।

બુદ્ધિઃ સાધ્વસહજેવ વાચં ન પ્રતિપદ્યતે ॥ ”

ગઉડવહનાં ૧૮, ૮૬, ૩૧૯ અને ૪૧૦ એ અંકવાળાં પદો હેમચન્દ્રસૂરિએ સિદ્ધ-હેમચન્દ્ર (અ. ૮)માં ૧-૬ના, ૧-૭ના, ૧-૮ના અને ૧-૧૪૫ના ઉદાહરણ તરીકે રજૂ કર્યાં છે.

જેમ સંસ્કૃત સાહિત્યમાં માઘકૃત શિશુપાલવધ અને ભટ્ટિકૃત રાવણવધ એ બે કાવ્યોના નામમાં અંતમાં 'વધ' શબ્દ છે તેમ ચિરમરણીય બે પાષ્ટ્ય કૃતિઓ દસમુહવહ અને ગઉડવહના અંતમાં 'વહ' શબ્દ છે. ગઉડવહ એ નામ એની પૂર્વે રચાયેલી દસમુહવહ નામની કૃતિને આસારી હોય એમ જણાય છે. આ મહાકાવ્યની સંક્ષિપ્ત નોંધ મેં ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધના મારા ગુજરાતી અનુવાદના પરિશિષ્ટ (પૃં ૨૩૨-૨૩૩) માં લીધી છે. Bombay Sanskrit and Prakrit Series માં ૩૪ મા ગ્રન્થાંક તરીકે

૧ ગઉડવહના ૬૯મા પદમાં આનો મહુમહુવિજય તરીકે ઉલ્લેખ છે. વિશેષમાં એ પદ ઉપરથી એ કલિત યાય છે કે ગઉડવહ રચવા પૂર્વે વાકપતિએ આ મહુમહુવિજયની રચના પૂર્ણ કરી હોવી જોઈએ અથવા તે એ રચવા પ્રવૃત્તિ કરી હોવી જોઈએ. હેમચન્દ્રસૂરિએ અલંકારચૂડામણિ (૮૧)માં આ કાવ્યનો મધુમથવિજય એ નામથી નિર્દેશ કર્યો છે. આનન્દવર્ધને ધ્વન્યાલોકમાં આનો ઉલ્લેખ કર્યો છે. વિશેષ હકીકત માટે જુઆ ચતુર્વિંશતિપ્રખન્ધનું પરિશિષ્ટ (પૃં ૨૩૩).

૨ હેમચન્દ્રસૂરિએ વિવેક (પૃં ૪૫૯) માં આનો ઉલ્લેખ કર્યો છે તે ગઉડવહના નામાંતરરૂપ રાવણવધનો કે કોઈ અન્ય જ કૃતિનો તે જાણવું યાકી રહે છે.

૩ વિવેક (પૃં ૪૪૭) માં જે મારીચવધનો ઉલ્લેખ છે તે બે સંસ્કૃત કૃતિ હોય તે તે પણ અહીં વિચારવી.

આ મહાકાવ્ય ઉપેન્દ્રના પુત્ર હરિપાલકૃત ટીકા સાથે અને શંકર પાંડુરંગ અંગ્રેજીમાં લખેલ ઉપોદ્ધાત, સંસ્કૃતમાં આપેલ વિષયસૂચી અને અંતમાં આપેલ પાઠ્ય શબ્દાવલીપૂર્વક બીજી આવૃત્તિ તરીકે ઇ. સ. ૧૯૨૭ માં પ્રસિદ્ધ થયેલું છે. આ પહેલાં શંકર પાંડુરંગે ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં આ મહાકાવ્ય તેમજ એની ટીકાનું સંપાદનકાર્ય જેસલમેરના જૈન ભંડારની એક તાડપત્રીય પ્રતિ ઉપરથી શરૂ કર્યું. ત્યારબાદ પાટણના જૈન ભંડારની વિ. સં. ૧૨૮૬ ની તાડપત્રીય પ્રતિ, ખંભાતના જૈન ભંડારની વિ. સં. ૧૨૮૯ ની તાડપત્રીય પ્રતિ અને એક સરકારી તાડપત્રીય પ્રતિ તેમને મળી. આ ચાર પ્રતિઓના આધારે આ મહાકાવ્ય, ઉપર સૂચવ્યા મુજબ ઇ. સ. ૧૮૮૬ માં અને ફરીથી શબ્દેશબ્દ ઇ. સ. ૧૯૨૭ માં પ્રકાશિત થયેલું છે. આમ આના પ્રકાશનમાં જૈન જગતનો ફાળો છે.

ગઉડવહુના ૭૮૮ માં પઘની ટીકામાં ટીકાકાર કહે છે કે એના સુગૃહીતનામધેય પિતા ભદ્ર શ્રી ઉપેન્દ્રે કહ્યું હતું કે 'સ' લેખકદોષને લઈને 'જ્ઞ' બન્યો છે, અને એમણે આલ્યકાળમાં આ બીજી વ્યાખ્યા કરી હતી. આ ઉપરથી એ વાત સ્પષ્ટ થાય છે કે ઉપેન્દ્ર એ ટીકાકારના પિતાનું નામ છે. આ ટીકાના અંતમાં નીચે મુજબ પુષ્પિકા છે:-

“ જાલાન્ધરીયમદ્દશ્રીમદુપેન્દ્રહરિપાલવિરચિતગૌઢવધસારટીકા પરિપૂર્ણા ”

આ ઉપરથી ટીકાકારનું નામ 'હરિપાલ' છે એ જાણી શકાય છે અને એઓ અથવા તે એમના પિતા જલધરના છે. શંકર પાંડુરંગ પંડિતે આ ટીકાકાર જૈન છે કે ક્રમ એ પ્રશ્ન ચર્ચ્યો છે. તેઓ કહે છે:

(૧) જેસલમેરની પ્રતિમાં જ ટીકા છે અને એ “ ॐ નમઃ જિનેન્દ્રેભ્યઃ ” થી શરૂ થાય છે. આ પ્રમાણે જો કે જિનને નમસ્કાર કરાયો છે, પણ એ તો પ્રતિનો લલિયો જૈન હોવાથી તેણે આમ કર્યું હોય એ પણ બનવા જોગ છે.

(૨) સામાન્ય રીતે પાઠ્ય તરફ જૈનોનું વલણ રહેલું છે એટલે આ ટીકાકાર જૈન હોય તો ના નહિ.

(૩) આ સંભાવના કરતાં ટીકાકારને જૈન માનવાનું કારણ એની વિશિષ્ટ જૈન શૈલી છે ? કે જોની એક વિશેષતા એ છે કે બીજા કેવળ જૈન લેખકોની જ સંસ્કૃત કૃતિમાં વાક્યના પ્રારંભમાં કિલ્લ શબ્દ જોવાય છે તેમ અહીં પણ છે.

હરિપાલે રચેલી ટીકા એ પાઠ્યની છાયા પૂરી પાડવા ઉપરાંત ગઉડવહુ સમજવામાં ભાગ્યે જ ખાસ ઉપયોગી બને છે.

ઉપર્યુક્ત પુષ્પિકામાં 'સાર' શબ્દ છે તેનો શો અર્થ છે ? શું ટીકા સારૂં છે કે ગૌઢવધના સારની આ ટીકા છે એમ 'સાર' થી સૂચવાયું છે ? આ વાત લક્ષ્યમાં લેતાં બીજાને વિકલ્પ માનવા શંકર પંડિત લલચાયા છે. તેઓ એ વાત ઉમેરે છે કે અનેક જાતના પાઠભેદ, પઘોની અધિકતા ઇત્યાદિ જોઈને હરિપાલે ગઉડવહુનું સંશોધન કર્યું. અને તેનો ગૌઢવધસાર તરીકે નિર્દેશ કર્યો. ગઉડવહુની હરિપાલકૃત ટીકા ઉપરાંત કાર્મ ટીકા જૈન ભંડારમાં હોય તો તેનો ઉલ્લેખ થયો ધ્રે.

ગોપીપુરા, સુરત, તા. ૨૫-૨-૪૫.

रावणतीर्थ कहां है ?

लेखक:—श्रीयुत अगरचन्दजी नाहटा, बोकानेर.

“श्री जैन सत्य प्रकाश”के क्रमांक ११२ में प्रकाशित रौप्याक्षरी कल्पसूत्रकी प्रशस्तिमें उल्लिखित रावणतीर्थके सम्बन्धमें मैंने गतांकमें, फिर कभी प्रकाश डालनेका सूचित किया था, पर गतांकमें प्रकाशित श्री चीमनलाल लल्लुभाईका लेख देखकर उस विषयमें शीघ्र ही यथा-ज्ञात प्रकाश डालना आवश्यक प्रतीक हुआ, फलतः इस लघु लेख द्वारा, मुझे ज्ञात प्रमाणों द्वारा, इस विषयमें प्रकाश डाला जा रहा है।

श्री चीमनलालभाईने रावणतीर्थको राणकपुर होनेकी कल्पना की है पर वह सर्वथा अ-यौक्तिक प्रतीत होती है। संवतके सम्बन्धमें भी उनके समन्वयकी कल्पना समिचीन नहीं है। संवतके सम्बन्धमें तो गतांकमें मैं अपना मत प्रकाशित कर चुका हूं, और वह ठीक प्रतीत होता है। रावणतीर्थके सम्बन्धमें मेरा नम्र मत है कि यह उल्लेख अलवरके सुप्रसिद्ध रावण-पार्श्वनाथका ही सूचक है। यद्यपि प्रशस्तिश्लोकमें केवल रावणशब्द ही है, फिर भी कई तीर्थमालाओंको देखते उनमें अलवरके रावण पार्श्वतीर्थके सिवाय अन्य कोई इस नामका तीर्थ प्रसिद्ध नहीं ज्ञात होता। अतः प्रशस्तिगत रावणतीर्थ यही तीर्थ है। तीर्थमालाओंके उल्लेख इस प्रकार हैं—

१ रावण मनमां सांभर्यो, अलवरपुर हो बेठो प्रभु ठामे । सं. २४ ।

—(कल्याणसागररचित पार्श्वनाथचैत्यपरिपाटी) पृ. ७२ ।

२ हिवे मेवातदेश विख्याता, अलवरगढ कहेवायजी ।

रावणपार्श्व जुहारो रंगे, सेवे सुरनर पायजी । हि. १ ।

—(सौभाग्यविजयजीरचित तीर्थमाला) पृ. ९८ ।

३ नरवर अलवर रणथंभरि रावणपासजी रक्षा करि ।

—(शीशुविजयजीरचित तीर्थमाला) पृ. ११० ।

४ श्रीरावणप्रभुजी संकटभंजन नामइं, करहेडउ कामितपूरण मांडणगामइ ।

—(मेघविजयजीरचित पार्श्वनाथनाममाला) पृ. १५१ ।

५ वरकाणु सपराणु राणु विश्वनुं रे, रावण गौडी पास ।

—(रत्नकुशलरचित पार्श्वनाथसंख्यास्तवन) पृ. १६९

६ अलवर रावण राजियो, जीराओलि हो तुं जागे देव ।

—(शांतिकुशलरचित गौडीपार्श्वस्तवन) पृ. १९९ ।

६०]

श्री लैन सत्य प्रकाश

[वर्ष १०]

उपर्युक्त छत्रों उल्लेख प्राचीन तीर्थमालासंग्रहसे उद्धृत किये गये हैं। अब अन्य उल्लेख दिये जा रहे हैं—

७ क्षेमराजरचित पार्श्वअष्टोत्तरशतनामगर्भितस्तोत्रमें—

“श्रीकाशीरावणेषु क्षितिधरमुकुटे चित्रकूटे प्रसिद्धम्”। (हमारे संग्रहमें)

८ जसकीर्तिरचित पार्श्वअष्टोत्तरनामस्तवनमें—

“अलवरइ नयर गोपाचलइ ढल्लिय रावणे पास वणारसी वंदीई इकमतइ।”

(हमारे संग्रहमें)

९ प्रगटप्रभावी पार्श्वनाथ नामक ग्रन्थके पृ. ८८, ११६ में—

“रावणपार्श्वनाथनुं देरासर हालमां अलवरमां छे, जेनो जीर्णोद्वार हमणां थाय छे। समुद्रनी मध्ये राक्षसद्वीपनी सुवर्णनी लंकाना अधिपति रावण आठमा प्रतिविष्णुनी राजधानी हती। एकदा रावण अने मंदोदरी विमानमां बेसीने क्यांय जतां हतां, ते बीजे दिवसे अलवर नजीक आवतां एक ठेकाणे तेमणे विश्राम कर्यो। भोजननो अवसर थतां प्रतिमापूजननो नियम होवाथी प्रतिमा सांभर्यां, पण प्रतिमाजी साथे लीधेलां न हतां। जेथो मंदोदरीए बालुनी मूर्ति निपजावीने तेनी रावण तथा मंदोदरीए पूजा करी। ते प्रतिमाजी अलवरमां छे।”

अलवरमें श्रीरावणपार्श्वनाथजीकी प्रतिमाको सं. १६४५ माघ वदि १३ शनिवारको आगरेके शाह हीरानंदजीने नवीन चैत्यालय बनाके स्थापित की। खरतरगच्छके आद्यपक्षीय श्रीजिनचंदसूरीजी वाचकरंगकलशादिने सपरिवार प्रतिष्ठा की। इस उल्लेखवाला शिलालेख इस प्रकार है—

॥ ६० ॥ सिद्धि श्रीपार्श्वनाथाय नमः ॥

स्वस्ति श्रीपार्श्वनाथोयं, रावणेति प्रसिद्धता ।

धरणिपद्माच्चितोदद्याद्भव्यानामिप्सितं फलम् ॥ १ ॥

बाणवेर्दे रसौर्वीमिते विक्रमवत्सरे ।

माघकृष्णात्रयोदश्यां रविजे शुभवासरे ॥ २ ॥

श्रीमच्छ्रीरावणाभिधपार्श्वनाथस्य भक्तितः ।

कृतैषा स्थापना नव्यं कारयित्वा सुमन्दिरम् ॥ ३ ॥

तथथा ।

ओसवालान्वये गोत्रे सोन्यारडकसंज्ञके ।

साधुः श्रीअंबसी जातो तानसी च तदात्मजः ॥ ४ ॥

तसूनुद्धतसिंहोभूत्रथमलस्तदंगजः ।
 सारंगाल्योमहातेजा जातस्तन्नन्दनो बली ॥ ५ ॥
 तस्याङ्गजो बभूवात्र पुण्यपालो महाभुजः ।
 तं कुलोद्योतह(कृ)च्चप्सोत्ये पद्मेति गुणाग्रणी ॥ ६ ॥
 तस्य पुत्रो गुणज्ञाता दानी विक्रमवानभूत् ।
 श्रीकान्हडो जनश्रेष्ठस्तत्पत्नी विमला सती ॥ ७ ॥
 तस्य कुक्षिसरोहंसः पक्षद्वयसुशोभितः ।
 शुद्धसम्यक्वधारी च ज्ञानी दानी धनी तथा ॥ ८ ॥
 हीरानंद इति ख्यातस्तत्पत्न्यौ शुद्धवंशजा ।
 जीवादेति सती रम्या द्वितीया रायकूंअरि ॥ ९ ॥
 श्रीयोगिनीपुरे पूर्वं सर्वेऽप्येते कृतालयाः ।
 संप्रति श्रीमदगर्गलपुरे चासौ [प्र] वर्त्तते ॥ १० ॥
 जिनभक्तिमता तेन सम्यक्वगुणसेविता ।
 श्रीअलवरदुर्गे च दर्शनस्य विशुद्धये ॥ ११ ॥
 कारापितमिदं चैत्यमत्रैवेषां शुभे दिने ।
 स्थापना पार्श्वनाथस्य प्रतिमा रावणाभिधाः ॥ १२ ॥
 श्रीमत्वृहत्वरतरगच्छेशः सूरिपुङ्गवः ।
 श्रीजिनसिंघसूरीन्द्रः आसीत्सर्वगुणोदधिः ॥ १३ ॥
 श्रीजिनचंद्रसूरिस्तु विद्यतेऽथ तदन्वये ।
 तस्यादेशात्सहर्षेण सर्वसंघसमागमे ॥ १४ ॥
 वाचकैः रंगकलशैः शीलदिगुणभूषितैः ।
 परिवारयुतैश्चैतस्त्प्रतिष्ठापनं कृतम् ॥ १५ ॥
 तावन्नंदतु चैत्योऽयं हीरानंदस्तथैव हि ।
 यावत्भूमिश्चन्द्राकौ सर्वे सत्त्वसुखाकरौ ॥ १६ ॥
 तीर्थभक्तिरतस्यास्तु सन्वुभं (?) ।
 यः पुण्यवांश्च धर्मज्ञः पुण्यक्षेत्रमचीकरत् ॥ १७ ॥

एषा प्रशस्ति लिपीकृता वा० श्रीरङ्गकलशगणीनां शिष्येण राजकलशमुनिना शुभम् ॥
 संवत् १६४५ वर्षे माघ वदि १३ शनि दिने श्री अकबर जलालुद्दीनराज्ये श्री आगरावासी
 साह हीरानंदेन श्री अलवरगढदुर्गे नवीनकारापितचैत्यालये श्रीरावणपार्श्वनाथस्य प्रतिमा स्थापिता ।
 श्रीरस्तु ॥ कल्याणमस्तु ॥ शुभं भवतुः ॥

सं. १६७३ की प्लेग

लेखक:—प्रो. मूलराजजी जैन.

जब सन १९०० के लगभग भारत वर्षमें प्लेगने अपना मुह दिखाया तो लोगोंने समझा कि यह महामारी भारतमें पहली बार पड़ी है और पश्चिमसे आई है। इसी लिये बाहरसे आने वाले यात्रियों को पहले कई दिन तक कारंटीन आदिमें रखा जाता था, फिर नगरमें प्रवेश करनेकी आज्ञा मिलती थी। विदेशसे आई हुई डाकको भी धूपमें सुखाकर खोलाजाता था। परंतु वास्तव में यह महामारी भारतके लिये नई न थी। यहां यह तीन सौ बरस पहले भी पड़ चुकी थी। इस बातका उल्लेख जैन कवि बनारसीदासजीने “अर्धकथा” नाम अपनी आत्मजीवनीमें किया है। जैसे—

सोलह सै तिहत्तरे (१६७३) साल। अगहन कृष्ण पक्ष हिम काल ॥५६०॥

इस ही समै ईत बिस्तरी। परो आगरे पहिली मरी।

जहां तहां भागे सब लोग। परगट भया गांठिका रोग ॥ ५६३ ॥

निकसै गांठि मरै छिन मांहि। काहूकी बसाय कलु नांहि।

चूहे मरहि बैद मरी जाहिं। भय सौं लोग अन्न नहि खांहि ॥५६४॥

कविवर बनारसीदासके कथनके समर्थनमें भक्तशिरोमणि गोस्वामी तुलसीदासजी भी एक महामारीका निर्देश करते हैं जिसके कारण काशीमें भारी जन-हानी हुई। इनका समय विक्रमकी १७ वीं शताब्दी है। वे लिखते हैं—

संकर-सहर सर नर नारि बारिचर, बिकल सकल महामारी मांजा भई है।

उछरत उतरात हहरात मरि जात, भभरि भगात जल थल मीचु मई है।

देव नदयालु महिपाल न कृपाल चित, बनारसी बादति अनीति नित नई है।

पाहि रघुराज पाहि कपिराज रामदूत, रामहू को बिगरी तुहीं सुधारि लई है ॥

[कवितावली, उत्तर० १७६]

इसी प्रकार फार्सी ग्रन्थोंमें भी इस प्लेगका वर्णन मिलता है। इकबाल नामा जहांगीरी में लिखा है कि जुलूस सन् ११ (=सं. १६७३) में एक घोर महामारी पड़ी। पहले पहल यह पंजाबमें शुरू हुई। लाहौरमें हिन्दू मुसलमान मरने लगे। वहांसे सरहिन्द होती हुई दिल्ली पहुंची। इसके आनेका चिह्न यह था कि पागलोंकी तरह घूमते हुए चूहे दीवार, चौखट आदिसे टकराकर मर जाते थे। लोग घर बार छोड़ कर बाहर चले गये। मृतकको अथवा उसके कपडे आदिको छूनेसे यह रोग लग जाता था। एक २ घरमें दस २ पंदरह २ आदमी मरे। यह महामारी अत्यन्त भयानक थी। वाकिआते जहांगीरी में जुलूस सन् १३ में आगरेमें प्लेग फैलनेका वर्णन है।^१

उपर्युक्त उल्लेखोंसे स्पष्ट प्रतीत होता है कि सं० १६७३ की महामारी प्लेग या ताऊन थी जिसके भयावह और नाशक परिणामसे लोग भलीभांति परिचित हैं।

१ इलियट : द हिस्टरी ऑफ इंडिया, भाग ६, पृ० ३५६, ४०५-६।

શ્રીનગર્ષિ (નગા) ગણિરચિત બલુરનગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી

[રચનાસંવત્ ૧૬૫૧]

સંપ્રાહક તથા સંપાદક—શ્રીયુત પં. અંબાલાલ પ્રેમચંદ શાહ, અમદાવાદ.

આ ચૈત્ય પરિપાટીના કર્તા નગર્ષિગણિ છે. તેઓ હીરવિજયસૂરિના શિષ્ય ઉદયવર્દન,
તેમના શિષ્ય કુશલવર્દનના શિષ્ય હતા. તેમણે કેટલાક ગ્રંથો રચેલા છે તેમાં

૧ રામસીતા રાસ^૧ (સં. ૧૬૪૯)

૨ અધ્યબહુત્વવિચારગર્ભિત શ્રીમહાવીરસ્તવન^૨ ૪૯ ગાથા.

૩ કલ્પાન્તર્વાચ્ય^૩ (ગાથાબદ્ધ)

૪ દંડકાવચ્ચુર્ણિ

૫ વરકાણા પાર્શ્વનાથ સ્તોત્ર^૪ (સં. ૧૬૫૧)

અને ૬ પ્રસ્તુત ' બલુર નગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી '—આટલા ગ્રંથો
મળી શકે છે. તેમણે પોતાના હસ્તાક્ષરે લખેલા પણ કેટલાક ગ્રંથો મળી આવે છે. ૫

૧. “ ચંદ્ર^૧ અનઘ^૨ રસ^૩ વેદ^૪ નિહાણુ, નંદ^૫ બહુ તિમાણુ. ”—(અન્તભાગ.)

૨. “ હીરવિજયસૂરીસરો, કવિ કુશલવર્દન સીસ પબણુઈ,
નગાગણિ વંછિય કરો.—(અન્તભાગ)

૩. “ ચંદ્ર^૧ રસ^૨ આણુ મુનિ સમ વરિસે તવગણુ વિભાસઝાણુ,
ભટારગપુરંદર સિરિવિજયસેણુ સૂરીણુ. ૬૫.
રન્ને વિહિઓ ગંથો પંડિયસિરિ કુ[શ]લવદ્ધણુગણીણુ,
સીસેણુ આલમઈણુ નગાભિહાણેણુ વરમહિમો. ૬૬.

૪. “ ચંદ્ર^૧ અનઘ^૨ રસ^૩ બાણીઈ તુ ભમરુલી, આણુ વલી સસી બોઈ તુ સા નવરંગી;
તે સંવહર નામ કહુ તુ ભમરુલી, સાવણુ સુદિ તિય હોઈ સા નવરંગી. ૬૯
શ્રી બલુરનયર બહુ તુ ભમરુલી, જિણુહર પંચ વિસાલ સા નવરંગી,
હરખિં તિહાં મઈ તવન કરું તુ ભમરુલી, બહુતાં મંગલમાલ સા નવરંગી. ૭૦
ઈય પાસ જિણેસર નમિયસુરેસર વરકાણાપુરરાજીએ;
મઈ થુણિહ ભમતિ બહુ ગુણુ જુગતિ જસપહુ અતિવાજીએ;
શ્રી તપગચ્છમંડન દુરિયવિહંડન શ્રી હીરવિજયસૂરીસરએ,
કવિ કુશલવર્દન ગુરુ સીસ નગા પહૂ વંછિત દાયક સુરતરુએ. ૭૧

૫ સંવત્ ૧૬૫૭ વર્ષે ભાદ્રપદસિતત્રયોદશ્યાં વારબુધ પૂર્ણીકૃતઃ

લિખિતશ્ચ શ્રીવટપહ્લોનગરે નગર્ષિગણિના ॥

ખીજી ઉપાસકદસાંગની અંતે જણાવ્યું છે કે:—શ્રીવિજયસેનસૂરિયુવરાજ્યે
સકલપણિદતસમારજ્જનશ્રીઉદયવર્દન-તચ્છિણ્ય પં૦ કુશલવર્દન-તચ્છિણ્યનગર્ષિગણિ ॥

૬૪]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦]

તેઓ સત્તરમી શતાબ્દના મધ્યકાળમાં હતા, એટલું જ માત્ર તેમના ગ્રંથ-રચનાના ઉલ્લેખો પરથી જણાય છે.

આ ચૈલ પરિપાટીમાં તેમણે જલોર નગરનાં પાંચ જિનાલયોનું વર્ણન આપ્યું છે. જે કે સુવર્ણગઢ ઉપર ૩ દેરાં સિવાય ગઢ નીચે જલોરમાં ખીજાં ૧૧ જૈન દેરાં છે, જેમાંનાં ૬ શહેરની અંદર અને ૨ શહેરની બહાર છે. બહારનાં બે દેરાઓમાં પહેલું સૂરજપોળની બહાર શ્રીઋષભદેવનું અને ખીજું શહેરની પશ્ચિમ તરફ પોણામાઇલ ઉપર ગોડી પાશ્વનાથનું દેરું છે. શહેરની અંદરનાં દેરાસરો પૈકી ૧ આદિનાથ, ૨ શાંતિનાથ, ૩ નેમિનાથ અને ૪ મહાવીરસ્વામી—આ ચાર તીર્થંકરોનાં ૪ દેરાસર તપાવાસમાં આવેલાં છે. ખરતરાવાસમાં ૫ પાશ્વનાથનું, ખાનપુરવાસમાં ૬ સુનિસુવ્રતસ્વામીનું, ફેલાવાસમાં ૭ વાસુપુત્રનું, કાંકરિયાવાસમાં ૮ પાશ્વનાથનું અને માણેકચોકની પાસે “લહુડીપોષાળ” માંતુ ૯ જીરાવલા પાશ્વનાથનું છે. આ નવ સાથે શહેર બહારનાં બે અને ગઢ ઉપરનાં ત્રણ જિનમંદિરોને ગણતાં કુલ ૧૪ મંદિરો જલોરમાં છે.

આ જલોર નગર એરણ્યુપુરા રોશનથી ૩૮ માઇલ દૂર પશ્ચિમમાં સોવનગિરિ પહાડની તળેટીમાં સુદ્ધી નદીના કાંઠે વસેલું છે, અને જોધપુરથી ૭૦ માઇલ દૂર દક્ષિણ દિશામાં આવેલું છે. જલોરગામ જોધપુર રાજ્યના પરગણાઓમાંનું એક છે. ત્યાં લગભગ ૨૦૦૦ જૈનોની વસતી છે.

જલોર પહેલાં ‘જવાલિપુર’ નામે ઓળખાતું હતું; એમ કેટલાક ગ્રંથો અને લેખો પરથી તથા ખારમી સદીના પરમારોના તાંબાપત્ર ઉપરથી તેમજ તેરમી સદીમાં લખાયેલા ચહુઆણના લેખ ઉપરથી જણાઈ આવે છે. જલોરની આસપાસનો પ્રદેશ તે સમયે ‘પિલ્વાહિકામંડલ’^૬ નામે ઓળખાતો હતો.

આ નગર કોણે વસાવ્યું તે હજી જણી શકાયું નથી. પરંતુ વિક્રમની દશમી સદી પછી ત્યાં થઈ ગયેલા રાજનીઓના ઇતિહાસનો પત્તો લાગે છે. કર્નલ ટોડે લખ્યું છે કે રાણા ખોમાણના વખતમાં જલોર આબાદ હતું.

સંવત ૧૧૬૫ના વૈશાખ સુદિ ૧૫ ને ગુરવારે લખાયેલા ‘કાસથા’ ગામના દાનપત્ર અને જલોરના કિલ્લાના તોપખાનાની દિવાલમાં લાગેલા સં. ૧૧૭૪ ના લેખ મુજબ ત્યાં વાક્ષપતિરાજ પરમારથી રાજ્ય શરૂ થયું. સં. ૧૧૬૫ ના દાનપત્રમાં પરમારોની પેઢી આ પ્રમાણે છે: ૧ વાક્ષપતિરાજ, ૨ ચંદન, ૩ દેવરાજ, ૪ અપરાજિત, ૫ વિજ્જલ* અને ૬ તિહદેવ. જ્યારે સં. ૧૧૭૪ ના લેખમાં ૫ વિજ્જલ પછી ૬ ધારાવર્ષ અને ૭ વીસલ રાજ્યો થયાનું જણાવ્યું છે. આ પ્રત્યેક રાજ્યોનો ૨૦ વર્ષનો રાજ્યકાળ ગણીએ તો એકંદરે ૧૨૦ વર્ષ પૂર્વે એટલે સં. ૧૦૪૫ અથવા ૧૦૫૪ થી એ વંશનો ત્યાં અધિકાર હતો, એમ માની શકાય. સં. ૧૦૮૦માં ‘શ્વેતાંબરાચાર્ય’ શ્રીજિનેશ્વરસૂરિએ શ્રી હરિભદ્રસૂરિના અષ્ટકસંગ્રહ પર વિદ્વતાભરી ટીકા આ નગરમાં જ પૂરી કરી હતી. અને તેમના ગુરુભાઈ શ્રીશુદ્ધિસાગરે બુદ્ધિસાગરવ્યાકરણ પણ તે જ વર્ષમાં ત્યાં પૂરું કર્યું હતું.

સુધાની ટેકરીના લેખ પ્રમાણે વિક્રમની તેરમી સદીની શરૂઆતમાં નાડોલના ચહુઆણ રાજ આલ્હણનો પુત્ર કીર્તિપાલ પોતાની રાજધાની જલોરમાં લાવ્યો. ખીજાં પ્રમાણોથી

૬ “... શ્રી જાવાલિપુરાદિસમસ્તપિલ્વાહિકામણ્ડલનત:પાતિન:.....

* વિજ્જલે બીનમાલ પાસેનું કાસથા ગામ એક બ્રાહ્મણને દાન કર્યું હતું.

અંક ૬]

જાલુરનગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી

[૬૫

જણાય છે કે કીર્તિપાલે વિ. સં. ૧૨૩૬ થી ૩૬ સુધી રાજ્ય કર્યું હોવું જોઈએ. ત્યારથી ચહુઆણેનું રાજ્ય સ્થપાયું.

કીર્તિપાલનો પુત્ર સમરસિંહ, એક પ્રતાપી પુરુષ થઈ ગયો છે. તેણે સુવર્ણગિરિના પ્રાચીન કિલ્લાનો પુનરુદ્ધાર કરાવ્યો. તેથી એ અને એના વંશજો સોનગિરા ચહુઆણુ કહેવાયા. સોનીવંશના શ્રાવકોના જે ઉદ્દેશો મળે છે તે આ રજપુત જાતિમાંથી ઊતરી આવેલા વણિકોના જ હોવા સંભવ છે.^૭

આ સમરસિંહના વખતમાં સંવત ૧૨૩૯ના વર્ષમાં શ્રીમાલવવંશના શેઠ યશોદેવના પુત્ર શ્રેષ્ઠી યશોવીર શ્રાવકે જાસોરના આદિનાથ મંદિરનો મંડપ કરાવ્યો હતો, જે મંડપ શિલ્પકળાનો અદ્ભુત નમૂનો હોઈ દેશપરદેશના સેંકડો પ્રેક્ષકો ત્યાં જોવા આવતા.^૮

સમરસિંહ પછી તેનો પુત્ર ઉદયસિંહ ગાદીએ આવ્યો. આ ઉદયસિંહનો મંત્રી પરમ શ્રાવક યશોવીર હતો. તે શ્રીમાલ હોવા સાથે શિલ્પવિદ્યામાં નિષ્ણાત અને દાનેશ્વરી હતો. તેણે શોભન સૂત્રધારના બનાવેલા 'લૂણિગવસતિ' જેવા શિલ્પકળાવાળા અદ્ભુત ચૈત્યમાંથી ૧૪ જુલો બતાવી હતી.^૯ અને શ્રી વસ્તુપાળે તેની સ્તુતિ કરી હતી.^{૧૦} આ ઉદયસિંહ પછી તેનો પુત્ર ચાચિગદેવ થયો. આ અને પિતા પુત્ર જાસોરના નામાંકિત રાજાઓ થઈ ગયા છે. ચાચિગદેવના વખતમાં લખાયેલા અનેક લેખો મળ્યા આવે છે. આ ચાચિગદેવનો પુત્ર સામંતસિંહ અને તે પછી કાન્હડદેવ જાસોરના રાજા થયા. કાન્હડદેવ જાસોરનો છેલ્લો સ્વતંત્ર ચૌહાણુ રાજા હતો. સુલતાન અહ્મદુદ્દીન ખીલજીએ સં. ૧૩૬૬ કે ૬૮માં જાસોર પર ચઢાઈ કરી. તેમાં આ અને તેનો પુત્ર વીરમદેવ અને માર્યા ગયા. અને એની સાથે જાસોરના ચૌહાણુ રાજ્યનો પણ અંત આવ્યો. પદ્મનાભ કવિએ સં. ૧૫૧૨ માં રચેલા 'કાન્હડદેવપ્રબંધ' નામના ગૂજરાતી કાવ્યમાં આ સંબંધી સવિસ્તર હકીકત આપેલી છે.

સુસલમાનો પછી કેટલોક વખત જાસોર ઉપર મેવાડના રાજાએનો પણ અધિકાર થયો હતો. પણ ચૌહાણુએ તેમને હઠાવી પાછી પોતાની સત્તા ત્યાં જમાવી. ચૌહાણુને

૭ શ્રોવિક્રમાદિત્યનરેન્દ્રકાલાત્ સાશીતિકે યાતિ સમા સહજે ।

સશ્રીકજાવાલિપુરે તદાદ્યં ઢઘ્ઘં મયા સપ્તસહસ્રકલ્પમ્ ॥

બુદ્ધિસાગરવ્યાકરણ અન્તપ્રશસ્તિ ।

૮ નાનાદેશસમાગતૈર્નવનવૈઃ સ્ત્રીપુંસવર્ગૈર્મુદ્ધુ—

ર્યસ્યાહો રચનાવલોકનપરૈઃ નો તૃપ્તિરાસાદ્યતે ।

સ્મારં સ્મારમથો યદીયરચનાવૈચ્છિદ્યવિસ્ફૂર્જિતં

તૈઃ સ્વસ્થાનગતૈરપિ પ્રતિદિનં સોત્કળ્ઠમાવર્ણ્યતે ॥

(સભામંડપમાંના મોટા પાટપરના લેખમાંથી)

૯ સંવત્ ૧૨૯૨ વર્ષે પ્રતિષ્ઠામહોત્સવે શ્રોગુરુસંઘસ્વજનપરિધાપનપૂર્વે શોભનસ્ય કરયુગે મન્ત્રિણા સ્વર્ણશૃંગ્હલાઃ પરિધાપિતાઃ । તસ્મિન્ સમયે સમાહૃત-જાવાલિપુરેશ શ્રીઉદયસિંહ નૃપ-પ્રધાનયશોવીરપાર્શ્વે શ્રીવસ્તુપાલઃ પ્રાસાદગુણ-દોષાન્ પ્રપચ્છ । તદા ૮૪ રાજક ૧૨ મંડલિક ૪ મહાઘર ૮૪ મહાજ્ઞાતીય મહા-સભાયાં સ આહ—હત્યાદિ—

—(ઉપદેશસાર ટીકા)

૧૦ તત્ત્વાતુર્યગુણાકૃષ્ટહૃદયઃ સ્તુતિમાતનોત્ ।

વસ્તુપાલઃ યશોવીરમન્ત્રિણઃ સદ્ગુણોદ્ધિઃ ॥

ખીજવાર વિહારી પઠાણોએ હાંકી કાઢી પોતે જલોરના માલિક બની બેઠા. અકબરના સમય સુધી આ વિહારી પઠાણોએ ત્યાં રાજ્ય કર્યું.

અકબર પછી જહાંગીરના સમયમાં રાઠોડવંશીય સૂરસિંહજીના ઉત્તરાધિકારી મહારાજ ગજસિંહના સમયમાં એટલે સં. ૧૬૮૧ માં મુહલ્યોત જયમલજી, ૧૧ જે ગજસિંહનો મંત્રી હતો, તેણે જલોરના કિલ્લા પરના એક મંદિરમાં ત્રણ મૂર્તિઓ કરાવી. એ સિવાય સં. ૧૬૮૩ માં જયમલની પત્નીઓ સરપદે અને સોહાગદેએ બેસાડેલી કેટલીક મૂર્તિઓ પણ ત્યાં છે. એ પછી કેટલોક વખત નવાબ અમીરખાને પણ જલોર પર રાજ્ય કર્યું છે. સં. ૧૭૪૨ માં મહારાજ અન્નતસિંહજીએ જલોરને છતી લઈ જોધપુર રાજ્ય સાથે જોડી દીધું, જે આજ પર્્યંત તેમના વંશજ જોધપુરના રાઠોડ મહારાજોના અધિકારમાં ચાલ્યું આવે છે.

જલોરનો કિલ્લો લગભગ ૮૦૦ વાર લાંબો પહોળો છે અને આસપાસના મેદાનથી ૧૨૦૦ ફીટ ઊંચી ટેકરી પર આવેલો છે. આ કિલ્લા પરથી આખું શહેર દેખાય છે. ગઠને ચાર દ્વારો છે. સૂરજપોળ, ધુપોળ, ચાંદપોળ અને લોહપોળ—એનાં નામો છે. ગઠ ઉપર જોવા લાયક બે જૈન મંદિરો અને એક કબર છે. એક ચૌમુખનું જૈન દેવાલય છે અને તેને બે માળ છે.

વિક્રમહિત્યની ચોથી પેઢીએ થયેલા નાહડરાજના વખતમાં એક ‘મક્ષવસતિ’ મંદિર હતું. તેનો રાજ્યકાળ મેરુગના લખવા પ્રમાણે વિ. સં. ૧૨૬ થી ૧૩૫ સુધીનો છે. એ સંબંધે વિચારશ્રેણિ માં જણાવ્યું છે કે:—

નવનવહલકૂલધણવહ્નઅલદ્ધવાસે સુવર્ણગિરિસિહરે ।

નાહડનિવકાલીણં થુણિ વીરં જક્ષવસહીપ ॥

અર્થાત—નવાજી લાખ રૂપિયાની સંપત્તિવાળા શેઠિયાઓને પણ ન્યાં રહેવાને સ્થાન મળતું નહોતું (અર્થાત ત્યાં બધા કોડપતિઓજ ઉપર વસતા હતા, એથી ઓછી મૂડીવાળાને ત્યાં સ્થાન મળતું નહિ.) એવા સુવર્ણગિરિ શિખર ઉપર નાહડરાજના વખતના “મક્ષવસતિ” નામના દેશમાં ભગવાન મહાવીરની સ્તુતિ કરો.

આ રીતે જલોરનો ઇતિહાસ મળી આવે છે, તે ટૂંકમાં જણાવ્યો છે.

સં. ૧૬૫૧ માં રચાયેલી આ ચૈત્ય પરિપાટીમાં માત્ર પાંચ જિનાલયોનું વર્ણન છે. આથી જણાય છે કે નગરમાં તે વખતે માત્ર પાંચ જ જિનાલયો હશે અને તે પછી કિલ્લાનાં દેરાં સિવામનાં આઠ દેરાસર બંધાયાં હશે એમ લાગે છે. ૧ મહાવીર સ્વામીનું મંદિર, જેમાં ૬૫ પ્રતિમાઓ તે વખતે હતી. ૨ નેમિનાથ ભગવાનનું, જેમાં તે સમયે ૧૪૭૩ પ્રતિમાઓ હતી. ૩ શાંતિનાથ ભગવાનનું, જેમાં ૧૨૫ પ્રતિમાઓ હતી. ૪

૧૧ જયમલજી, સાહ જેસા અને તેની પત્ની નામે જયવંતદેનો પુત્ર હતો. જયમલને બે સ્ત્રીઓ હતી: સરપદે અને સોહાગદે. પહેલી સ્ત્રીથી તેને નેણસી, સુંદરદાસ અને આસકર્ણુ નામે પુત્રો થયા. ખીજી સ્ત્રીથી પણ એક થયો. આ સૌમાં નેણસી ઘણો પ્રખ્યાત થયો. મારવાડનો સૌથી વિશેષ પ્રખ્યાત ઇતિહાસ જે માત્ર મારવાડ માટે જ નહિ પણ મેવાડ તથા રજપૂતાના ખીજાં રાજ્યો માટે પણ ઘણો ઉપયોગી છે તે ઇતિહાસનું નામ “જૈનસીજીરી ચ્યાત” છે.

અંક ૬] જાલુરનગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી

[૬૭

આદિનાથ ભગવાનનું, જેમાં ૭૧ પ્રતિમાઓ હતી અને ૫ પાર્શ્વનાથ ભગવાનનું મંદિર હતું. આ મંદિરો સંભવતઃ તપાવાસમાંનાં ચાર અને પાંચમું ખરતરાવાસમાંનું પાર્શ્વ-જિનનું હશે. ખાકીનાં અર્ધાં મંદિરો સં. ૧૬૫૧ પછી બન્યાં હશે. નગરમાં ચાર પોષધશાળા હોવાનો ઉલ્લેખ પણ આમાં છે.

જાલુરનગરમાં એક મોટી કચ્છર છે જેનો હાલમાં તોપખાના તરીકે ઉપયોગ થાય છે. આ કચ્છરમાં મોટે ભાગે જૈન મંદિરોના પથ્થરોનો જ ઉપયોગ થયો હોય એમ તેની આંધણી અને સ્તંભો ઉપરના ભિન્ન ભિન્ન લેખો ઉપરથી જણાય છે. ડૉ. ભાંડારકરના કહેવા પ્રમાણે—“ આ કચ્છર ઓછામાં ઓછા ચાર દેવાલયોની સામગ્રીથી બનાવવામાં આવી છે; જેમાંનું એક તો સિંધુરાજેશ્વર નામનું હિંદુ મંદિર છે અને બીજાં ત્રણ આદિનાથ, પાર્શ્વનાથ અને મહાવીર નામનાં જૈન મંદિરો છે, આમાંનું પાર્શ્વનાથનું મંદિર તો કિલ્લા ઉપર હતું.”

જાલુર નગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી

શ્રીગુરુ ચરણ નમી કરી, સરસતિ સમરીજઈ,
કવિયણુ^૧ માડી તું લક્ષ્મી, નિરમલ મતિ દીજઈ;
હરખ ધરી હું રચસ્થું, હેવ વર ચિયપરિવાડી,
મનવંછિત સુખવેલિતણી, વાધઈ વરવાડી. ૧

સોહઈ જંબૂદ્વીપ લલું, જિમ સોવન થાલ,
લાંબુ જોયણુ લાખ એક, તેનું સુવિસાલ;
તે વચિ મેરુ મહીધરુ, જોયણુ લખ સુતુંગ,
ભરતખેત્ર દંભિણુ દિસિં, તેહથી અતિચંગ^૨. ૨

મધ્યમ ખંડિં નચર ઘણાં, નવિ બાણું પાર,
શ્રી જાલુરનચર લલું, લખિમી લંડાર;
સોવનગિરિ પાસઈ લલું, વાડી વન સોહઈ,
વનસપતી બહુ જાતિ ભાતિ, દીકઈ મન મોહઈ. ૩

મઠ મંદિર પાયાર સાર, ધનવંત ડનિવેસ,
ન્યાયવંત ઠાકુર લલુ, જાણુઈ સવિસેસ;
સાવય સાવી ધરમવંત, ઠાતાર અપાર,
દયાવંત દીસઈ ઘણા, કરતા ઉપગાર. ૪

દ્યંદ્રૂપા ચઉસાલ સાર, ચુકી બહુ સોહઈ,
પોષધસાલા ચ્યારી લક્ષ્મી, દીકઈ મન મોહઈ;
પંચ ય જિણુહર દીપતાં, સોહઈ સુવિસાલ,
તલિયા તોરણુ તેજ પુંજ, કરિ ઓકઝમાલ. ૫

૧ કવિજન. ૨ શોભે છે. ૩ ઉચું. ૪ સુંદર. ૫ પ્રાકાર-ગઠ. ૬ ધર. ૭ આવક, ૮ આવિકા. ૯ ચંદરવા. ૧૦ ચોકી.

- દાહ**—હિવ પહિલે રે જિણુહરિ ત્રિસલા કૂંચરુ.
 વહંતાં રે પૂજતાં સંકટકરુ;
 પંચ્યાણુ રે પ્રતીમા સહિત જિણુસરુ,
 વચિ બર્ધહું રે, વીર જિણુંદ મનોહરુ; ૬.
 મનોહર તવ સાર મૂરતિ, પેખતાં મન ૧૧ઉહુલસઈ;
 મુખ દેખિ પૂનિમચંદ બીહતુ, ૧૨ગયણુ મંડલિ જઈ વસઈ. ૭
 અણીયાલી રે ભચી નાસા દીસતી,
 બાણું છું રે સુચ ચંચુનઈં છપતી;
 બે લોચન રે અણીયાલાં અતિ સુંદરુ,
 ૧૩સરવંગિ રે વરણુન હું કેતું કરુ. ૮
 કરુ વરણુન કેમ તોરુ, અનંત ગુણુનું તું ધણી;
 મુખિ એક ૧૪જહા ૧૫થેવ બુદ્ધિ, કેમ ગુણુ બાણું ગુણી. ૯
 મનમોહન રે જગબંધવ જગનાયકુ,
 જગજીવન રે ભવિજનને સુખદાયકુ;
 તુઝ હરિસનિ રે મનવંછિત સુખ પામીઈ,
 ચિંતામણિ રે કાલકુંભ નવિ ૧૬કામીઈ. ૧૦
 કામીઈ જે અરથ સઘલા, વીર જિન તુઝ નામથી;
 પામીઈ ભવિયણુ કહઈ, કવિયણુ નમઈ જે તુઝ ભાવથી. ૧૧

- દાહ**—હિવ બીજઈ જિણુમંદિરિ બસચું,
 ભાવથી રે અતિ મોટઈ મંડાણિ;
 થુણુચું રે નેમિ જિણુસર રાજી રે. ૧૨
 સમુદ્રવિજય ૧૭ભૂપતિકુલગયણુ ૧૮દિણુસરુ રે, માત સિવાદેવિપૂત;
 સોહઈ રે સોહઈ રે, રાજીમતી વર સુંદરુ રે. ૧૩
 મસ્તક મુકુટ વિરાજઈ, ૧૯હેમરયણુતણું રે કાને કુંડલ સાર;
 ઝલકઈ રે ઝલકઈ રે, રવિસસિ મંડલ છપતાં રે. ૧૪
 દિચઈ હાર તિમ બાહિ, અંગઈ દીપતા રે અવર વિભૂષણુ સાર;
 પેખી રે પેખી રે, સંઘ સહુ મનિ હરખિઉ રે. ૧૫
 બાણુ ધન ૨૧ધન સાર સુધારસ નીયની રે, કય નિજ જસ ધન પિંડ;
 સોહઈ રે સોહઈ રે, નેમિ જિણુસર મૂરતી રે. ૧૬
 ૨૨ચઉસચ તેડોતર જિન પ્રતિમા સોભતું રે, નેમિ જિણુંદ દયાલ;
 વહુ રે વહુ રે, ભવિયણુ ભાવધરી સખ્ત રે. ૧૭

૧૧ ઉદલાસ પામે. ૧૨ આકાશ. ૧૩ સર્વઅંગી-સર્વપ્રકારનું. ૧૪ જીભે. ૧૫ અદ્ય.
 ૧૬ પ્રજીએ. ૧૭ રાજઓના સમુદાય રૂપ આકાશમાં. ૧૮ દિવાકર-સૂર્ય. ૧૯ સુવર્ણ-રત્ન.
 ૨૦ હેડે. ૨૧ કપૂર. ૨૨ ચૌદશે તોતર (૧૪૭૩).

અંક ૬] જાલુરનગર પંચ જિનાલય ચર્ચત્ય પરિપાટી [૬૬

દાહ—ગીત ગાન નાટક કરી, નેમિ ભવનથી વલિયા રે;
 ત્રીજઈ જિણુહરિ મનિરલી, જાતાં બહુ સંઘ મિલિયા રે. ૧૮
 જય જય સંતિ જિણુસરુ, નમતાં વિઘન રૂપુલાયા રે;
 પૂજતાં સંકટ ટલઈ, સુભ. ધ્યાનિ ચિત લાયા રે,
 જય જય સંતિ જિણુસરુ. (આંચલી.)
 રૂઠથણાઉર પુર સુંદરુ, રૂપવિસ્સસેન ભૂપાલા રે;
 તસ કુલકમલદિવાકરુ, સચલ જીવ રખવાલા રે. જય જય ૧૯
 એક રૂપસૂનઈ કારણિ, નિજ જીવિત નવિ ગણિયા રે;
 પગિ લાગી સુર વીનવઈ, સાચા સુરપતિ રૂપુણિયા રે. જય જય ૨૦
 અચિરા કૂખ સરોવરિ, રાજહંસ અવતરિયા રે;
 તીણી અવસરિ રોગાદિકુ, શ્રીજિનઈ રૂપઅવહરિયા રે. જય જય ૨૧
 ભવભયભંજન જિન તું સુણી, લંછણ રૂમસિ પગિ લાગુ રે;
 મિગપતિ ખીહતુ મિગ સહી, હિવ મુઝનઈ ભય ભાગુ રે. જય જય ૨૨
 તુઝ ગુણ પાર ન પામીઈ, તું સાહિબ છઈ મોરા રે;
 જે તુમ સેવ કરઈ સદા, તે સુખ લહઈ ભલેરા રે. જય જય ૨૩
 ૩૦ઈક સત પણુવીસય લલી, સંતિ સહિત જિનપ્રતિમા રે;
 ભાવ ધરી જે વાંદસિઈ, તે લહસિઈ વર ૩૧પદમા રે. ૨૪

દાહ—ચઉચઈ જિણુહરિ હેવ ભાવધરી ઘણું જાસ્યું અતિભલટ ધરીએ;
 નમસ્યું પ્રથમ જિણુંદ વિધિપૂરવ સદા તીન પયાહિણુસ્યું કરીએ. ૨૫
 નાભિભૂપ કુલચંદ માતા મરુદેવા ૩૨ઉચરિ સરોવરિ હંસલુએ;
 અવતરિઉ જગનાહ ત્રિહું નાણે કરી પૂરઉ નિરમલ ગુણુનિલુએ. ૨૬
 પદમ જિણુંદ દયાલ પદમ સુણીસર પદમ જિણુસર જગધણીએ;
 પદમ ૩૩ભિખાચર જાણિ પદમ જોગીસર પદમ રાય તું બહુગુણીએ. ૨૭
 આદિ જિણુસર દેવ મૂરતિ તુમ તણી ભવિજનનઈ સુખકારણીએ;
 રૂપતણું નહીં પાર તેજિ ત્રિભુવન ત્રિભુવન મોહીઈએ. ૨૮
 તું ઠાકુર તું દેવ તું જગનાયક જગદાયક તું જગશુરુએ;
 ૩૪માય ૩૫તાય તું ૩૬મીત પરમ સહોદર પરમ પુરુષ તું હિતકરુએ. ૨૯
 એકોતિરિ જિણુખિખ તિણિ કરિ સોભતી રિષભદેવ તુઝ મૂરતીએ;
 જે વાંદઈ નરનારિ પ્રહ ભઠી સદા તે બાણુજ્યો સુભ મતીએ. ૩૦

૨૪ હસ્તિનાપુર. ૨૫ વિશ્વસેન. ૨૬ પશુને કારણે (કચ્છતર માટે). ૨૭ સ્તબ્ધા. ૨૮ અપહર્યા-હરી લીધા. ૨૯ મિષે-મહાને. ૩૦ એકસો પચીસ (૧૨૫). ૩૧ શ્રેષ્ઠ લક્ષ્મી. ૩૨ ઉદરે-પેટે. ૩૩ ભિક્ષાચર-ભિક્ષુ. ૩૪ માતા. ૩૫ તાત-આપ. ૩૬ મિત્ર. ૩૭ એકોતર (૭૧).

૧૦૦]

નેન સત્યપ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

દાહ—પંચમ જિણુહરિ ભયસ્થુ રે, જિહાં છે પાસ જિણુદં;
 કુંકુમરોલ નમું સદા રે, જિમ ઘરિ કુંકમરોલ. જિણુસર તું બહુ મહિમાવંત. ૩૧
 સોવન સમ તુઝ મૂરતી રે, ૩૮સપત ક્ષુભામણિ સોભ;
 જે તુઝ નામ જપઈ સદા રે, તે પામઈ નવિ ૩૯ખોલ. જિણુસર૦ ૩૨
 ૪૦સાયણી ૪૧ડાયણિ ૪૨જોયણી રે, ભૂત પ્રેતને ૪૩છલંતિ;
 રોગ સોગ સહુ ઉપસમઈ રે, જે તુઝ ૪૪પૂજ કરંતિ. જિણુસર૦ ૩૩
 ધરણુરાય પદમાવતી રે, અહો નિસિસારે સેવ;
 ઠામિ ઠામિ તું દીપતુ રે, તુઝ સમુ વડિ (ડઉ ?) નહિ દેવ. જિણુસર૦ ૩૪
 તુજ ગુણુ પાર ન પામી ઈ રે, તું છઈ ગુણુભંડાર;
 જે તુમ સેવ કરઈ સદા રે, તે પામઈ સુખસાર. જિણુસર૦ ૩૫

દાહ—ચિઈપરિવાડી જે કરઈ માલંતડે, પ્રહ ઉગમતઈ ૪૫સૂર,
 સુણિ સુંદરિ પ્રહ ઉગમતઈ સૂર;
 બોધિબીજ પામઈ ઘણું એ માલંતડે, તસ ઘરિ સંપતિ પૂર. સુણિ૦ ૩૬
 તસ ઘરિ ઉછવ નવ નવાએ માલંતડે, તસ ઘરિ જયજયકાર;
 તસ ઘરિ ચિંતામણિ કૂલ્યું એ માલંતડે, તે બાણું સુવિચાર. સુણિ૦ ૩૭
 સસિરસં બાણુ સસી (૧૬૫૧) સુણુએ માલંતડે, તે સંવચ્છર બાણિ;
 ભાદવ વદિ ૪૬તઈયા ભલી એ માલંતડે, સુરગુરુવાર વખાણિ. સુણિ૦ ૩૮

કલસ

નયર શ્રી બહુરમાહે ચઈતપરિપાટી કરી,
 એ તવન ભણુતાં અનઈ સુણુતાં વિધન સવ બઈ ૪૭ ટરી;
 તપગચ્છનાયક સુમતિદાયક, શ્રીહીરવિજયસૂરીસરો,
 કવિ કુસલવરધન સીસ, પભણુઈ નગા ગણિ વંછિય કરો. ૩૯

ઈતિ શ્રીબહુર નગર પંચ જિનાલય ચઈત્ય પરિપાટી.

૩૮ સાત. ૩૯ ક્ષોભ-સંક્રાંત. ૪૦. શાકિની. ૪૧ ડાકિની. ૪૨ જોગિણી.
 ૪૩ છળે-કપટ કરે. ૪૪ પૂજન. ૪૫ સૂર્ય. ૪૬ તૃતીયા-ત્રીજ. ૪૭ ટળી ભય-નાશ પામે.

કેટલાંક પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થાનો

લેખક : પૂજ્ય મુનિમહારાજ શ્રી ન્યાયવિજયજી (ત્રિપુટી)

ગુજરાતમાં એવાં ઐતિહાસિક પ્રાચીન સ્થાનો છે કે જે પ્રકાશમાં આવવાની રાહ નેઈ રહ્યાં છે. આજના પ્રકાશમાં એ સ્થાનો ગુજરાતના ઇતિહાસનાં જૂનાં સુવર્ણ પૃષ્ઠો ઉકેલવામાં બહુ જ સહાયતા આપે તેવાં છે. પરંતુ ખેદની વાત એ છે કે આપણા સાક્ષરો અને ઇતિહાસવિદોને માત્ર પુસ્તકો અને કલ્પનાના જોરે જ ઊભા રહી ગુજરાતના ઇતિહાસની ભવ્ય ઈમારત ચણવી છે. પરંતુ જ્યાં સુધી ગુજરાતનાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થાનોનું પૂર્ણ રીત્યા નિરીક્ષણ કરી તેને પ્રકાશમાં લાવવામાં નહિ આવે ત્યાં સુધી ગુજર ઇતિહાસનો ભવ્ય પ્રાસાદ અપૂર્ણ જ ગણાશે.

ગુજરાતમાં પાટણ, ચાંપાનેર, શૌરમગામ, ધોળકા, ગોધ્રકપુર, ત્રંબાવતી (ખંભાત) દર્ભાવતી (ડભોઈ), ખેટકપુર (ખેડા), ભૃગુકચ્છ (ભરૂચ), વગેરે વગેરે ઘણાં પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થાનો ગુજરાતના ઇતિહાસનાં અમુક સાધનો પૂરાં પાડે છે. તેમજ નીચેનાં પ્રાચીન સ્થાનો પણ ગુજરાતના ઇતિહાસમાં સુંદર પ્રકાશ પાડે તેવાં છે.

આ વખતનો અમારો વિહાર શ્રી શંખેશ્વરજી સુધી હતો, પરંતુ શેઠ લાલભાઈ ઉમેદ્યંદ લકાના આગ્રહથી કંબોઈ તરફ જવાનું થયું. એ દરમિયાન આ સ્થાનો જોવાનો અવસર મળ્યો.

પંચાસર :- ગુજરનરેશ જયશિખરીની રાજધાની પંચાસર આજે બદલાઈ ગયેલ છે. વિદ્યમાન પંચાસર તદ્દન નવું જ વસેલું છે, એક સુંદર જિનમંદિર છે. નાની જૈન લાયબ્રેરી છે. ગામ બહાર એક જૂનું શિવાલય ખંડિયેર રૂપે ઊભું છે. ગામડાના માથુસો એના પત્થરો કુહાડી અને ધારિયાની ધાર ઘસવામાં વાપરે છે. ખપ પડે પત્થરો મરચું વાટવા અને કપડાં ધોવા પણ લઈ જાય છે અને ઇંટો પણ ઉપાડી જાય છે. ત્યાં છાણાં થવાય છે અને છોકરાં એ સ્થળનો ઉકરડા તરીકે ઉપયોગ પણ કરે છે.

ગામના પાદરમાં થોડા પાળિયા ઊભા છે. યોગણીસમી સદીમાં પરાક્રમ કરી લઢતાં લઢતાં જન આપી ગયેલા વીરોનાં એ સ્મારકો છે. સતીઓના હાથે પણ છે. પંચાસરની ચારે તરફની ભૂમિ વીરભૂમિ છે, જ્યાં પુરુષોની સાથે રહી સ્ત્રીઓ પણ તરવાર લઈ ધૂમી હતી અને પોતાનાં આત્મજનોની રક્ષા કરતાં ત્યાં જ મૃત્યુને ભેટી અમર થઈ હતી. એવી એ ત્રણ સ્ત્રીઓના પાળિયા પણ અહીં છે. ગામથી એકાદ માઈલ દૂર ખેતરમાં એક જૂની પુરાણી દેરી હતી-છે. હમણાં સુધરાવી છે. લોકો કહે છે એ જયશિખરીની દેરી છે. ચાવડા વંશનો એ પરાક્રમી પ્રતાપી પુરુષ જૂવડના સૈન્ય સાથે લઢતાં મર્યો હતો; તેનું આ સ્મારક છે. આ દેરીમાં ઘણી વાર રાત્રિના દીપક પ્રગટે છે, એમ કહેવાય છે.

તળાવ તરફ આગળ વધતાં મોટા મોટા ટીંબા-ટેકરા દેખાય છે. ત્યાં ખોદકામ થાય તો પ્રાચીન પંચાસરના અવશેષો જરૂર ઉપલબ્ધ થાય એવી સંભાવના છે. ઘણી વાર બહુ વર્ષાદ પછી આ સ્થાને મોટી ઇંટો દેખાય છે; જૂના સિક્કા પણ હાથ આવે છે. આ બધા ચિહ્નો કોઈ શોધકની રાહ જીવે છે.

પંચાસરની આગળ જતાં :- શંખેશ્વરજી તરફ જતાં તળાવ ઉપર પણ જૂના ખંડિયેરોના અવશેષો જણાય છે, અને મને લાગે છે કે જૂનું પંચાસર આ જાણુ જ હશે.

આગળ જતાં કલકલ નિનાદે વહેતી રૂપેણુ નદી બહુ જ તોફાની અને ઉંડી છે. ચોમા-

૧૦૨]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

સામાં ન્યારે એ ઉભરાય છે-એમાં પૂર આવે છે ત્યારે એ પાણીમાં એટલું જોસ અને તાણુ (ખેંચ) હોય છે કે ભલભલા તારાને પણ મુંઝવણ થાય. જે રૂપેણનાં પાણીએ પંચાસરને શોભાવ્યું; પંચાસરને પુષ્ટ કર્યું એ જ રૂપેણે એક વાર આ નગરને પોતાની ગોદમાં શમાવતાં સંક્રાય સરખોય ન કર્યો. શંખેશ્વરજી જતા માત્રીએને માટે આ એક મોટું ભયસ્થાન છે. અહીં ઘણી જાનો લુંટાઇ છે; અહીં જ ઘણા જૈન સંઘોને લુંટવા પ્રયત્નો થયા છે. અહીં એકલદોકલ મુસાફર તો પાર વિનાના લુંટાયા છે. પરંતુ અહીં ચમત્કારો પણ ઘણા સંભળાય છે. જે કોઈ યાત્રી કે સંતને લુંટવાનો પ્રયત્નો થયા છે ત્યારે ત્યારે શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીનો ભપ કરવાથી-સ્મરણ કરી વંદન કરવાથી તરત જ સહાયતા-દૈવી સહાયતાઓ પ્રાપ્ત થઈ છે, લુંટાઈએને નાસી જવું પડ્યું છે અને યાત્રિકો સહીસહાયત તીર્થસ્થાને પહોંચી ગયાના ઘણા દાખલાઓ વિદ્યમાન છે. રૂપેણ વટાવ્યા પછી પંચાસરની કાંઈ જ નિશાનીઓ નથી જણાતી. શંખેશ્વરજી તીર્થ પ્રાચીન જૈન તીર્થસ્થાન છે. યુગરાતના ઇતિહાસ લેખકોએ આ સ્થાનની પ્રાચીનતા જાણી અને પ્રકાશમાં મૂકવાની જરૂર છે. આ સંબંધી “આણુ”ના વિદ્વાન લેખક સાહિત્યપ્રેમી મુનિમહારાજ શ્રી જયંતવિજયજી મહારાજે ‘શ્રીશંખેશ્વર મહાતીર્થ’ પુસ્તક લખી ઘણી સામગ્રી એમાં આપી છે. સુવ વાચકો એ પુસ્તક વાંચી આ તીર્થની પ્રાચીનતા સંબંધી જ્ઞાન મેળવી શકે છે. પરંતુ હું તો થોડા પ્રાચીન સ્થાનો સંબંધી જ લખીશ.

હાલના શ્રીશંખેશ્વરજી પાર્શ્વનાથજીના મંદિરથી ૦૧ થી ૦૧૧ માઈલ દૂર ચંદુરના માર્ગે જતાં એક ઉંચાણુ ટેકરાનો ભાગ છે. ત્યાં દરતાં દરતાં તપાસ કરતાં એમ જણાય છે કે ત્યાં પોલાણુ હશે. તેમજ જૂની ઈંટો, મકાનના પાયા વગેરે દેખાય છે. આગળ તળાવ કાંઠે જે કૂવામાંથી શ્રી શંખેશ્વર પાર્શ્વનાથજીની મૂર્તિ નીકળ્યાનું સ્થાન ખતાવાય છે તે તરફ પણ મકાનના પાયા વગેરે દેખાય છે. એ પ્રાચીન કૂવો પણ પુરાઈ ગયા જેવો છે. પરંતુ ઉપર મેં જે સ્થાન વર્ણવ્યું ત્યાં તો ચોતરફ ટીખો છે અને ખોદકામ થાય તો ઘણી ઘણી પ્રાચીન વસ્તુઓ ઉપલબ્ધ થવાની સંભાવના જણાય છે.

આ પછી જૂનું મંદિર કે જે પ્રાચીન છે તેની રક્ષા માટે ઉચિત પ્રયત્ન થવાની જરૂર છે. અહીં નજીકમાં ચંદુર પણ પ્રાચીન સ્થાન છે. ચંદેરી નગરી કહેવાય છે. સુંદર ભવ્ય મંદિર પરમ દર્શનીય છે.

અમે તો મુંજ પર, સમો થઈ હારીજ ગયા. સમીમાં એક સુંદર પ્રાચીન જિનભુવન છે. ગામ વચ્ચે એક મોટી વિશાલ મસ્જિદ છે. આ મસ્જિદ એક ખાવન જિનાલય મંદિર તોડીને બનાવવામાં આવેલ છે. ચોતરાદા દરવાજા બહારની કુંભી પર એક ખંડિત જિનમૂર્તિનો આકાર અઘાવધિ વિદ્યમાન છે.

હારીજ: જૂનું અને નવું બે હારીજ છે. નવું હારીજ તો હમણાં વીસમી સદીના ઉત્તરાર્ધમાં જ વસ્યું છે, શાલ્યું છે, સુંદર જિનમંદિર ઉપાશ્રય વગેરે છે.

જૂના હારીજમાં એક પ્રાચીન ભવ્ય જૈન મંદિરના પત્થરો-પાયો વગેરે વિદ્યમાન છે. ગાયકવાડ રાજ્યની ભૂગોળમાં લખ્યું છે કે “હારીજમાં એક પત્થરનું જૂનું મોટું મંદિર છે.” લેખકે આ મંદિર કોનું છે એ લખવાની મહેનત નથી ઉઠાવી.

અંક ૬]

કેટલાંક પ્રાચીન ઐતિહાસિક સ્થાનો

[૧૦૩

આ પથરનું મંદિર પ્રાચીન જૈન મંદિર છે. આ મંદિરના પથરો ગાડાં ભરી ભરીને લોકો લઈ ગયા છે. અહીંના થોડા પથરો જૈન મંદિરના પગથિયાં નીચે પથુ દખાયા છે. બહુ પ્રયત્ન પછી ગાયકવાડ સ્ટેટ મંદિરની જમીન જૈનસંઘને સોંપી છે, પરંતુ વ્યવસ્થા કરવાનું કામ આપણને નથી આવડતું. મંદિરના વચ્ચેના ભાગમાં ઉંચાણ છે. અહીં ખોદકામ થાય તો જરૂર પ્રાચીન વસ્તુઓ નીકળે તેમ છે.

એક બાબુ શાસનદેવીની ભવ્ય મૂર્તિ છે. ત્યાંના થોડા આ દેવીને શીતળાદેવી તરીકે પૂજે છે—માને છે. મંદિરના વિભાગમાં પશુઓ બંધાય છે; હાથાં થપાય છે અને માણસો જમીન બગાડી આશાતના કરે છે. અહીંના ગામ બહારના હનુમાનજીના મંદિરમાં જૈન મંદિરના પથરો વપરાયા છે. પ્રાયઃ ધણાં ઘરોમાં થાંભલા, કુંભી, શિખર, કે છીડાના પથરો વપરાયા છે. અહીંના જૈન સંઘે જન્યૂત થઈ આ જમીનની આશાતના ન થાય તે માટે બનતું કરવાની જરૂર છે. હારીજ ગામ બહાર; ગામથી વા થી ગા|| માઈલ દૂર સુજ્જપરના રસ્તાની જમણી બાબુ 'કેવળાથળી' નામે એક ટીંબો છે અને ટીંબા ઉપર છ થાંભલાં—મોટા પથરો છે. અહીં શું હશે એની કલ્પના કોઈનેય ન હતી. માત્ર પથર અને જમીન જોવા જ આવેલા. સાથે શિલાલેખ લેવાનાં સાધનો હતા. પૂ. શ્રી જ્ઞાનવિજયજી મહારાજશ્રીએ અથાગ મહેનત કરી એક લેખ વાંચ્યો :-

[૧] સં. ૧૧૩૧ વર્ષે + + [૨] વદિ ૨ સોમ [૩] શ્રીસિંહસ્ત્તુ
[૪] રીણાં મૂર્તિ ||

આ એક જૈનાચાર્યની મૂર્તિ છે. ૭-૧૦ ની મૂર્તિ છે. મૂર્તિના મસ્તક ઉપર એધો-રજોહરણુ છે. જમણે પગ આસનથી લટકતો છે. ત્રણ પાટલાની ખેઠક છે; વસ્ત્રધારી—અંચ-લધારી મૂર્તિ છે. હાથમાં મુહપતિ છે.

ત્યાં બીજો પથર જોયો. તેનો લેખ વાંચતાં ભારે મુશ્કેલી પડી, પરંતુ લેખ વંચાયો તો ખરો જ આ પ્રમાણે છે. (ચાલુ)

જૂના અંકો જોઈએ છે

' શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ 'ના નીચે જણાવ્યા મુજબના જૂના અંકો જોઈએ છે. જેઓ એ અંકોમાંથી બની શકે તેટલા અંકો મોકલશે તેમને એ અંકોના બહલામાં યોગ્ય વળતર આપવામાં આવશે.

વર્ષ પહેલું—અંક ૨, ૩, ૭, ૮

વર્ષ બીજું—અંક ૨.

વર્ષ છઠું—અંક ૧૧.

વર્ષ સાતમું—અંક ૫-૬

વર્ષ નવમું—અંક ૮-૯

એક અપ્રસિદ્ધ અપૂર્ણ પ્રશસ્તિ

[શ્રીશ્રીવંશીય સુશ્રાવક કુમારપાલ]

લેખક:—શ્રીયુત વૈદ્ય ચીમનલાલ લલ્લુભાઈ ઝવેરી, મહુધા.

અહીં આપવામાં આવે છે તે પ્રશસ્તિ નડીઆદ જૈન સંઘના આગેવાન સુતરિયા મોહનબાઈના કમળમાં હાલ જે લાયબેરી છે તેમાંની એક હસ્તલિખિત પ્રતમાં છે. આ પ્રતિ કાગળ ઉપર લખેલી સચિત્ર અને દેવનાગરી પદ્ધિનામાં છે. પ્રતના અક્ષરો અને શાસ્ત્રવલ્લુ ધણી સારી છે. અંતનું પાનું જતું રહેવાથી પ્રશસ્તિ અપૂર્ણ છે. એવી જ બીજી પ્રતિ છે. પણ તેના અંતના પાના ઉપર કાગળ ચોટાડેલો હોવાથી પુષ્ટિપદ્ધતિ વગેરે કંઈ મળી આવ્યું નથી. આ બેમાંથી એક પ્રતિમાં સંદેહવિષયક નામે અત્તરગચ્છાચાર્યકૃત સંક્ષિપ્ત વૃત્તિ લખેલી છે. પ્રશસ્તિ આ પ્રમાણે છે—

શ્રીશ્રીવંશવિભૂષણં સમર્ભવત્ કાલુ હતિ ચ્યાતિમાન્
તસ્યાસિજ્જયતુપ્રિયા નનુ તયોઃ પુત્રો દુદાનામકઃ ॥
પ્રત્નિધર્મિણિસંહકાસુકૃતિની પુત્રાસ્થયૈતે તયોઃ
શાહશ્રીશ્રિત વસ્તુપાલમતિમાન્ તેજામિઘો બુદ્ધિમાન્ ॥ ૧ ॥
શ્રીષીમશ્ચ મહાહકો હિ ક્યજાચ્યાનો પિતૃવ્યાઙ્ગજૌ
શ્રીમન્માલવમણ્ડલેશ્વરનૃપ શ્રીગ્યાસુદ્દીનપ્રભોઃ ॥
રાજ્યે પ્રાજ્યવિચાર્યકાર્યવિદુહઃ શ્રીનાગરાજઃ સુધીઃ ।
તત્સાહ્યાચ્યમવાપ્યમોદિતમનાઃ શ્રીવસ્તુપાલાપ્રજઃ ॥ ૨ ॥
દ્વીરાદે-વીરાદેપત્નિદ્વૈયસંયુતઃ સદા સુભગઃ ।
નામ દ્વયયુત મનજી-કુમારપાલોક્કજેનયુતઃ ॥ ૩ ॥
વર્ષમેઠ નિર્જર નગ ક્ષિતિ સહ્જવર્ષે શ્રીમણ્ડપાચલ નિવાસમહેમ્યકુર્ગે ॥
મ્યાયાવતારગુણગૌરવલઘ્ધકીર્તિઃ શ્રીગ્યાસુદ્દીનનરનાયકસૌમ્યદૃષ્ટ્યા ॥૪॥
ષાતુર્માસિકપુસ્તકોત્સવવિધિં પૂર્વે વિધાયાદ્ભૂતં ।
શ્રીકલ્પપ્રતયઃ સુવેદ્યનયુતાં શાલાસુ સર્વાસ્વપિ ॥

(અપૂર્ણ)

પ્રશસ્તિ-અનુવાદ.

શ્રીશ્રીવંશના વિભૂષણરૂપ પ્રખ્યાતિવાન કાલુ હતો, તેની સ્ત્રી જયતુ ઉર્કે જયતદેવી નામે હતી. તેઓ બન્નેને દુદા નામે પુત્ર હતો. તેને બાગ્યશાલી ધર્મિણી નામે સ્ત્રી હતી. તેઓ બન્નેને આ ત્રણ પુત્રો હતા. એક જેને લક્ષ્મી વરેલી છે તે શુદ્ધિમાન્ શાહ વસ્તુપાલ, બીજો તેજપાલ અને ત્રીજો ક્ષેમપાલ, એઓને કાકાના છોકરા બે બાઈ એક શાહ મહાહક અને બીજો શાહ વયળ નામે હતા. (૧)

સુશોભિત માલવમંડલેશ્વર રાજ્ય (નવાખ) ગ્યાસુદ્દીનના વિસ્તૃત રાજ્યના કામને વિચાર કરવામાં વિદુર સમાન સારી શુદ્ધિવાળો નાગરાજ હતો. તેની સહાયતા પામીને

અંક ૬]

એક અપ્રસિદ્ધ અપૂર્ણ પ્રશસ્તિ

[૧૦૫

આનંદિત મનવાળા વસ્તુપાલના અગ્રજ (મોટાભાઈ) પોતાની હીરાદેવી અને વીરાદેવી નામે બે સ્ત્રીઓ સાથે તથા પોતાના પુત્રોયુક્ત, જેનાં બે નામ છે એક મનજી અને બીજું કુમારપાલ એણે સંવત ૧૫૪૭ના વર્ષમાં જ્યાં મોટા ધનવાનો વસી રહ્યા છે એવા માંડવગઢમાં ન્યાયના અવતારરૂપ ગૌરવાન્વિત ગુણુ વડે જેને કીર્તિ પ્રાપ્ત થઈ છે એવા નવાબ આસુદીનની સૌમ્ય દૃષ્ટિવડે ચાતુર્માસિક પુસ્તકોનો પ્રથમ વિધિપૂર્વક ઉત્સવ કરીને વેષ્ટન યુક્ત શ્રીકલ્પસૂત્રની પ્રતો સર્વ શાળાઓમાં (ઉપાશ્રયોમાં) આપી. (૨) અપૂર્ણ.

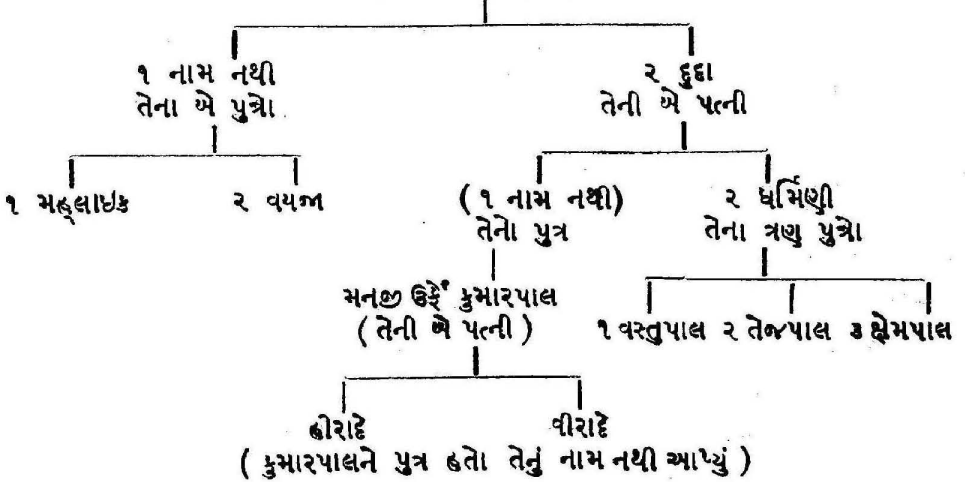
પ્રશસ્તિગત વ્યક્તિઓનું વંશવૃક્ષ

શ્રીશ્રીવંશીય-માંડવગઢ નિવાસી

શાહ કાલુ

(પત્ની-જ્યંતદેવી)

(તેમના બે પુત્રો)

શ્રીશ્રીવંશ સંબંધી વિચારણા

ઉપરોક્ત પ્રશસ્તિમાં સર્વથી પ્રથમ પ્રતિભાવનારના વંશનું નામ શ્રીશ્રીવંશ અતાવવામાં આવ્યું છે. ઝાતિઓનાં પ્રસિદ્ધ નામોમાં શ્રીશ્રીવંશનું નામ ભાગ્યે જ કોઈને પરિચિત લાગે એવું છે. સામાન્ય રીતે શ્રીશ્રીવંશનો શબ્દાર્થ લક્ષ્મીના વંશમાં એવો થાય છે. પૌરાણિક અલંકારિક રૂપે લખનાર બ્રાહ્મણોએ એ શબ્દને અનુલક્ષીને શ્રીમાલપુરાણ લખેલું છે. પુરાણ તો બે કે હળુ સુધી ભાગ્યે જ કોઈ જ્ઞાન વિદ્વાનને હાથ ચઢ્યું હશે. પણ તેનું જ અવતરણ વિદ્વાન કવિરાજ મુનિ લાવણ્યસમયજીએ વિમલ પ્રબંધમાં કર્યું છે. અને તે મણિભાઈ બકારભાઈ બ્યાસે પ્રસિદ્ધિમાં મૂકવાથી વિદ્વાનોને હાથ ચઢેલું છે.

શ્રીમાલપુરાણમાં શ્રીમાલીઓને લક્ષ્મીના વંશના વર્ણવ્યા છે. તે ઉપરથી શ્રીમાલી વણિગ્ જાતિ એમ સમજે છે કે; અમે લક્ષ્મીના વંશના છીએ. પરંતુ વાસ્તવિક રીતે તો એમાં લોકસમાજની ભાંતિ જ છે. શ્રીમાલીને માટે કાતુપ્રતિમાઓ ઉપરના કેટલાક લેખોમાં

૧૦૬]

શ્રી: જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

શ્રીશ્રીમાલ શબ્દનો ઉપયોગ કરેલો છે. આ ચતુરક્ષરી શબ્દ ધ્યાનપૂર્વક વિચારનારને એમાં એ જ્ઞતિઓનું અસ્તિત્વ દેખાડે છે. એક શ્રીશ્રી+માલ આ બંને શબ્દો મલીને થયેલો આ શ્રીશ્રીમાલ શબ્દ આ બંને જ્ઞતિઓનું સહવાસીપણું બતાવે છે. શ્રીમાલપુરાણ એ તે જ્ઞતીના ક્ષાત્રાચારના પરિભાગ પછી ઘણા કાળે લખાયેલું છે, પરંતુ એને માટે તો આપણે જૈન આગમ ગ્રંથો ઉપર જ નજર ફેરવવી પડશે. આ બંને જ્ઞતિઓ ભગવાન મહાવીરદેવના સમયમાં કાશ્મીર અને કાશ્મીરદેશની રાજ્યકર્તા હતી. તેમાં એક લિચ્છવી અને બીજી મલ્લકી નામે ઓળખાતી હતી. એમનું વાસસ્થાન કાશી-કાશલ અને બંગાળમાં હતું; જેનું પાટનગર વિશાલા-ઉર્ફે વૈશાલી હતું, (હાલનું બિહાર) કે જેમાં મહારાજાનું ધરાજ એટક રાજ્યકર્તા હતા.

ઉપરોક્ત બંને જ્ઞતિઓ પૂર્વભારતમાં પરમ શક્તિશાલી અને જૈનધર્માનુયાયી પ્રાચીન કાલથી જ હતી, જેના જ્ઞતિના બળ માટે શાક્યપુત્ર બુદ્ધભગવાને કાલ્પિક-ઉર્ફે કાલાશોકને મોઢે મુક્તકંઠે પ્રશંસા કરી છે; જેની વિવિધ પ્રશ્નોત્તરી બૌદ્ધ ગ્રંથોમાંથી મળી આવે છે.

બિહાર ઉર્ફે વૈશાલીનું મહાન સર્વોપરિરાજ્ય લિચ્છવી ઉર્ફે હૈહય વંશનું હતું. મગધના શિશુનાગવંશ સાથે કૌટુંબિક કન્ઠના પરિણામે વૈશાલીરાજ્યનો નાશ થવાથી શતાવધિ કુટુંબોએ સ્વદેશ છોડી મરૂભૂમિમાં આવી શ્રીમાલ નગર વસાવ્યું અને વાલ્મીક્ય વ્યવસાય સ્વીકાર્યો, જેને સહયર કુલગુરુ ધાત્રણાએ લક્ષ્મીનંદન તરીકે પિછાનાવ્યા છે એ યુક્તિ-યુક્ત જ છે. ઉપરોક્ત લિચ્છવી ઉર્ફે હૈહયવંશી કુટુંબોએ સારપછી પોતાના વંશનું નામ શ્રીશ્રીવંશ રાખ્યું, અને સહયોગી મલ્લકી જ્ઞતિએ શ્રીમાલ નામ ધારણ કર્યું, પરંતુ જ્ઞતીય સંગઠન બાલુનારાઓ અને એક જ નામથી બંનેનું વિધાન ઇચ્છનારોએ શ્રીશ્રીમાલ એ શબ્દ પ્રયોગ કર્યો. આ જ્ઞતીએ વાલ્મીક્ય વ્યવસાય સ્વીકાર્યા પછી પણ પ્રથમની માફક જ જૈનધર્મનું પાલન અને જિનેશ્વરોની ભક્તિ તથા ધર્મસંરક્ષણ તેમજ ધર્મ-પ્રચાર કરવામાં અદ્વિતીય શક્તિ બતાવી છે, એમ વિદ્વાનોએ કરલી નોંધો ઉપરથી જોઈ શકાય છે.

પ્રશસ્તિગત વ્યક્તિઓ સંબંધી વિચારણા

શાહ કાલુ:—આ પુરુષ શાહ કુમારપાલના દાદા થાય છે. મારી પાસે અસ્તિત્વ ધરાવતા પ્રાચીન ધાતુપ્રતિમાના લેખોમાં તેમનો વિશેષ પરિચય આપે એવો એક પણ લેખ જોવામાં આવતો નથી, પરંતુ એ જ માંડવગઢમાં વસતા પ્રાગ્વાટ જ્ઞાતિના શાહ કાલુએ એ જ કાલુના સમયમાં જ્ઞાનભાંડાગાર-સ્થાપના પુરાવો પ્રશસ્તિસંગ્રહના ઉત્તર વિભાગના પૃ. ૫૨-૫૪ માં પ્ર. નં. ૨૦૫-૨૧૫માં સવિસ્તર મળે છે. પણ તે અહીં અસ્થાને છે.

૧ જુઓ કલ્પસૂત્ર મૂલ અને ટીકા, તેમજ કલિકાલસર્વજ્ઞ શ્રીમાન હેમચન્દ્રાચાર્યકૃત ત્રિ. શ. પુ. ચ. પર્વ ૧૦ મું.

૨. જુઓ ભારતકે પ્રાચીન રાજવંશ ભા. ૧ કો, ત્રિપદ્મિશલાકાપુરુષચરિત્ર પર્વ ૧૦ મું, ભારતીય પ્રાચીન લિપીમાલા ગૌરીશંકર હી. ઓઝાકૃત, તથા સત્રાટ્ટ સંપ્રતિ, અને સત્રાટ્ટ પ્રીયદર્શી વગેરે.

કારભારી-નાગરાજ:-માલવાના નવાળ ગ્યાસુદીનના રાજ્યમાં મુખ્ય વહીવટ કરનાર પ્રધાન નાગરાજનું માત્ર પ્રભાવોત્કીર્તન જ કરેલું છે, પરંતુ તેમનો વિશેષ પરિચય આપેલો નથી. પણ તેમનો પરિચય કરાવે તેવી એક પ્રશસ્તિ, પ્રશસ્તિ સંગ્રહ ઉત્તર વિભાગ પૃ. ૫૬ પ્ર. નં. ૨૨૨માં આ પ્રમાણે મળે છે.

સંવત્ ૧૫૫૫ વર્ષે શ્રીપત્તનમહાનગરે ભાદ્રપદમાસે શુક્લપક્ષે ૧૦ તિથૌ સોમવાસરે શ્રીમણ્ડપમહાદુર્ગવાસ્તવ્ય સોની-શ્રીનાગરાજપત્નિ સઙ્ઘવિણી જસમાઈપુત્ર્યા મહં અમરા-સુશ્રાવકપત્ન્યા પન્નાદ સુશ્રાવિકયા પુત્રો હંસાદૈવહિતયા શ્રાશુવનભાનુકેવલોચરિત્રં સંપૂર્ણ લિખિતં તદ્ગીતાથૈઃસુશ્રાવિકાદિમિર્વાચ્યમાનં ચિત્રં નંદતાત્ શ્રેયસે ચ ભૂયાત્ ॥

અર્થાત્ સં. ૧૫૫૫ વર્ષે બા. સુદ ૧૦ સોમવારે શ્રીમંડપમહાદુર્ગના રડવાસી સોની-નાગરાજની પત્નિ-સંઘવિણી-જસમાઇ ઉર્ફે જસમાદેવીની પુત્રી પન્નાદેવી તે પાટણના રહેવાસી મહેતા-અમરસિંહની ધર્મપત્ની તેણે પોતાની હંસાદેવી નામે પુત્રી સાથે શુવનભાનુકેવલી ચરિત્ર સંપૂર્ણ લખ્યું, તે ગીતાથૈઃએ તથા સુશ્રાવિકાઓએ વંચાતું લાંબો વખત આનંદ પામે અને કલ્યાણ કરે.

ઉપરોક્ત પુષ્પિકા ઉપરથી સ્પષ્ટ સમગ્રય છે કે નાગરાજ એક સમૃદ્ધિવાન, પ્રતિષ્ઠાપાત્ર, રાજકારભારધુરંધર શ્રાવક હતા. અને તેઓનું ગોત્ર સોની હતું. આ પુષ્પિકામાં લેખકે જ્ઞાતિ જણાવેલી નથી, પણ આ ગોત્રના દર્શાવેલા નામ ઉપરથી તેઓ ઓસવાલ હતા. કારણ કે સોનીગોત્ર ઓસવાલ જ્ઞાતિમાં છે.

ઉપર આપેલ નાગરાજની પ્રશસ્તિમાં જણાવ્યા મુજબ જસમાદેવી સોની-નાગરાજની ધર્મપત્ની હતાં, પણ વિચારને સ્થાન મળે છે કે સંઘવિણીનું વિશેષણ માત્ર જસમાદેવીને જ લગાડેલું છે, તેથી એમ માનવાને કારણ મળે છે કે ગમે તે એ વિશેષણ તેમના પિતૃપક્ષથી ઊતરી આવ્યું હોય અથવા કોઈ પણ તીર્થયાત્રાના સંઘ માટે નિર્ધાર થઇ ગયા પછી રાજ્યનું અનિવાર્ય કામ આવી પડતાં સુશ્રાવક નાગરાજ જર્થ શક્યા ન હોય અને તે યાત્રા જસમાદેવીની આગેવાની તળે ચર્ષ હોય, જેથી સંઘવિણી તરીકેનું તિલક ધારણ કરવાનું સૌભાગ્ય જસમાદેવીને પ્રાપ્ત થયું હોય.

ઉપરની પ્રશસ્તિમાં જણાવેલ પન્નાદેવી તે સોની-નાગરાજ અને જસમાદેવીની પુત્રી હોઇ પાટણના રહેવાસી મહેતા અમરસિંહનાં ધર્મપત્ની હતાં. તેમણે સં. ૧૫૫૫ ના બા. શુ. ૧૦ સોમે પર્યુષણ આદ પોતાની પુત્રી હંસાદેવીની સાથે શુવનભાનુકેવલીચરિત્ર લખી અર્પણ કર્યું. આ ઉપરની નોંધથી આપણને જણાય છે કે પ્રાચિન કાળમાં હાલનાં વખત જેટલી નાના નાના એકડાઓની સંકડામણો નહોતી, જેને પરિણામે લોકો છુટથી કન્યા આપી લઇ શકતા હતા. એને માટે આ ચોક્કસ પુરાવો છે. હાલના નાના અધારણોએ સમાજમાં કેટલો ભેદભાવ અને મિથ્યાભિમાન ઉત્પન્ન કર્યાં છે એ તો જેને એનો કડવો રસ ચાખ્યો હોય તેને જ ખબર.

શાહ કાલુના પુત્રો:-શાહ કાલુને બે પુત્રો હોય એમ આ પ્રશસ્તિમાંના સુચન ઉપરથી જણાય છે. પરંતુ પ્રશસ્તિ કર્તાએ એક દુદાનું જ નામ આપ્યું છે, જ્યારે બીજાનું

૧૦૮]

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ

[વર્ષ ૧૦

સુચન જ કરેલું છે. શાહ દુદાને પણ બે સ્ત્રીઓ હતી જેમાં ધર્મિણી નવી સ્ત્રી હતી કે જેના શાહ વસ્તુપાલ, શાહ તેજપાલ, શાહ ખેમપાલ નામે ત્રણ પુત્ર હતા. એઓને કુમાર-પાલ નામે અગ્ર હતા. જે તે ધર્મદેવીનો પુત્ર હોય તો ત્રણની સાથે ચોથાનું નામ ગણાવત, પણ તેમ ન કરતાં તેને જુદો જ અગ્ર દેખાડ્યો છે એટલે શાહ કુમારપાલને આ ત્રણ આરમાન બાઈઓ હતા અને તેઓ તેના કરતાં નાના હતા.

શાહ કુમારપાળ:—

તેઓ શાહ દુદાની પ્રથમ પત્નીના પુત્ર હતા ને તેમનું બીજું નામ મનજી હતું, તેઓને હીરાદેવી અને વીરાદેવી નામે બે સ્ત્રીઓ હતી અને પુત્રો પણ હતા, પરન્તુ પ્રશસ્તિ-કર્તાએ પુત્રોનાં નામ દર્શાવ્યાં નથી. આ સઘળા પોતાના કુટુંબિઓની સાથે નાગરાજની સહાયતાથી કે જેની ઝાળખાણુ આપણે જોઈ ગયા છીએ, અને નવાબ ગ્યાસુદ્દીનની તેમના ઉપર સીધી મહેરબાનીને લીધે સંવત ૧૫૪૭ માં માંડવગઢમાં યોમાસિક ઉત્સવ કરીને માંડવગઢના દરેક ઉપાશ્રયોમાં સુંદર-કાગળો ઉપર લખેલી, સચિત્ર કલ્પસૂત્ર મૂળની પ્રતો (પુસ્તકો) દરેક ઉપાશ્રયોમાં સાધુમંડળને વાંચવા માટે આપી.

માલવમંડલેશ્વરનૃપ ગ્યાસુદ્દીન:—આ પ્રશસ્તિથી આપણે જાણી શકીએ છીએ કે માળવાના બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીનને આ લેખમાં **માલવમંડલેશ્વર** જણાવી પછી નૃપ વિશેષણ લગાડેલું છે. આ વિશેષણ દેખાડી આપે છે કે બાદશાહ ગ્યાસુદ્દીનનું માલવાનું રાજ્ય દીલ્લીની ઝુંસરી તળે હતું, કારણ કે મંડલેશ્વર એ ખંડીઆ રાજ્યોને સંબોધીને વખરાતો શબ્દ છે. પરન્તુ એ તો ક્યારનોય રાજ થયેલો છે તેથી એના નામ સાથે નૃપ-શબ્દ યોક્ત રીતે રાજ તરીકે દેખાડવા માટે લખ્યો છે. આ બાદશાહે માલવદેશ ઉપર કેટલાં વર્ષો સુધી રાજ્ય કર્યું તે સંબંધી સ્વતંત્ર માહિતી મળેલી ન હોવાથી વિશેષ કાંઈ લખી શકતો નથી. પણ સં. ૧૫૦૧ના પોસ વદી ૧૨વીથી સં. ૧૫૭૪ના કા. સુ. ૭ ચુરુની લેખિત પુષ્પિકાઓ પ્રશસ્તિસંગ્રહ ઉત્તરભાગ પૃ. ૩૪-૮૪માં જેવામાં આવે છે તો ૭૪ વર્ષનો રાજ્યકાળ તો એ ઉપરથી જણાય છે, સારે તે માદીએ ક્યારે ખેટો અને અવસાન ક્યારે પામ્યો તેમજ કેટલાં વર્ષ રાજ્ય કર્યું તે વિચારવા જેવું છે. આ પુરાવાઓ જોતાં તો આ બાદશાહે બહુ લાંબું આયુષ્ય ભોગવેલું હોવું જોઈએ. સં. ૧૫૦૧ ની પુષ્પિકામાં એને પાતશાહનું જ વિશેષણ લગાડ્યું છે.

એ પ્રમાણે પ્રશસ્તિમાં વર્ણવેલી બાબતો અહીં પૂર્ણ થાય છે તેથી આ લેખ પૂર્ણ કરું છું.

પૂજ્ય મુનિવરોને

શેષકાળમાં માસિક ગેરવહલે ન જતાં વખતસર મળતું રહે તે માટે પોતાનાં વિહારસ્થળો યથાસમય જણાવતા રહેવાની સૌ પૂજ્ય મુનિવરોને અમે વિનંતિ કરીએ છીએ.

સમાચાર

પ્રતિષ્ઠા—[૧] અમદાવાદમાં સમેતશિખરની પોળના દેરાસરમાં ફાગણ શુદ્ધિ ૩ ના રોજ પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયોદયસૂરિજી મહારાજની નિશ્રામાં પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. [૨] અમદાવાદમાં શાહપુરના દેરાસરમાં ફાગણ વદિ ૧૧ ના રોજ, પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયઉમંગસૂરિજી મહારાજની નિશ્રામાં શ્રી ધર્મનાથ ભગવાનની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. [૩] મુડતરા (મારવાડ)માં ફાગણ શુદ્ધિ ૩ ના રોજ પૂ. મુ. મ. શ્રી. તિલોકવિજયજી મ. ની નિશ્રામાં શ્રી સુમતિનાથ ભગવાનની પ્રતિમાની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. [૪] નારમાં માહ શુદ્ધિ ૨ ના રોજ પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજની નિશ્રામાં પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયદાનસૂરીશ્વરજી મહારાજની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી. [૫] અમદાવાદમાં ફાગણ શુદ્ધિ ૩ ના રોજ પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી તથા પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયરામચંદ્રસૂરિજી મ. ની નિશ્રામાં પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયદાનસૂરીશ્વરજી મહારાજની મૂર્તિની પ્રતિષ્ઠા કરવામાં આવી.

દીક્ષા—[૧] છાણીમાં પૂ. આ. મ. શ્રી. માણિક્યસાગરસૂરિજી મહારાજને હળવદ નિવાસી ભાઈશ્રી જેઠાલાલ ગિરધરલાલને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતનું નામ પૂ. મુ. શ્રી. જયન્તસાગરજી રાખીને તેમને પૂ. મુ. મ. શ્રી. લક્ષ્મીસાગરજીના શિષ્ય યનાવવામાં આવ્યા.

[૨-૪] અમદાવાદમાં મહા સુદિ ૧૪ના રોજ પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મ. તથા પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયરામચંદ્રસૂરિજી મહારાજને અમદાવાદ નિવાસી ભાઈશ્રી ચીમનલાલ શકરચંદ. ભાઈશ્રી કાંતિલાલ કેશવલાલ કડિયા તથા કુણુગેરના રહીશ ભાઈશ્રી ખેતસીભાઈને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતોનાં નામ અનુક્રમે પૂ. મુનિશ્રી ચરણકાંતવિજયજી, પૂ. મુ. શ્રી. કલ્યાણપ્રભવિજયજી તથા પૂ. મુ. શ્રી. જયધ્વજવિજયજી રાખીને તેમને અનુક્રમે પૂ. મુ. મ. શ્રી. કાંતિવિજયજી પૂ. મુ. મ. શ્રી. ભદ્રંકરવિજયજી તથા પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયરામચંદ્રસૂરિજીના શિષ્ય યનાવવામાં આવ્યા. [૫] અમદાવાદમાં ફાગણ સુદિ ૫ ના રોજ પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયપ્રેમસૂરીશ્વરજી મહારાજને વઢવાણ નિવાસી ભાઈશ્રી રતિલાલ મોહનલાલને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતનું નામ પૂ. મુ. શ્રી. તત્ત્વપ્રભવિજયજી રાખી તેમને પૂ. ઉ. મ. શ્રી. ભુવનવિજયજીના શિષ્ય યનાવવામાં આવ્યા.

[૬-૭] ખંભાતમાં મહા વદિ ૧૦ ના રોજ પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયવલ્લભસૂરીશ્વરજી મ. દમણનિવાસી ભાઈ શ્રી નવીનચંદ જયચંદભાઈ તથા ખંભાતનિવાસી ભાઈશ્રી શાંતિલાલ નંદલાલને દીક્ષા આપી. દીક્ષિતોનાં નામ અનુક્રમે ગુણાકરવિજયજી તથા મુધાકરવિજયજી રાખીને તેમને અનુક્રમે પૂ. મુ. મ. શ્રી. રસિકવિજયજી તથા પૂ. મુ. મ. શ્રી. અન્નિતવિજયજીના શિષ્ય યનાવવામાં આવ્યા. [૮] મુંબઈમાં ગોડીજીના ઉપાશ્રયમાં પૂ. આ. મ. શ્રી. સાગરાનંદસૂરીશ્વરજી મહારાજને એક ભાઈને દીક્ષા આપી. પૂ. મુ. મ. શ્રી. ચંદનસાગરજીના શિષ્ય યનાવ્યા.

આચાર્યપદ—શુરાનપુરમાં પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયવિદ્યાનસૂરિજી મહારાજની નિશ્રામાં પૂ. ઉ. મ. શ્રી. કર્તુરવિજયજી ગણિને આચાર્યપદ આપવામાં આવ્યું.

કાળધર્મ—પાંચાવાડામાં માહ શુદ્ધિ ૧૨ ના રોજ પ્રાતઃકાળમાં પૂ. આ. મ. શ્રી. વિજયકર્પૂરસૂરિજી મહારાજ તપસ્વી સમાધિપૂર્વક કાળધર્મ પામ્યા.

Shri Jaina Satya Prakasha. Regd. No. B. 3801 શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ.

દરેકે વસાવવા યોગ્ય

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના ત્રણ વિશેષાંક

(૧) શ્રી મહાવીર નિર્વાણ વિશેષાંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામીના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય છ આના (ટપાલ ખર્ચનો એક આનો વધુ).

(૨) દીપોત્સવી અંક

ભગવાન મહાવીરસ્વામી પછીનાં ૧૦૦૦ વર્ષ પછીનાં સાતસો વર્ષના જૈન ઇતિહાસને લગતા લેખોથી સમૃદ્ધ સચિત્ર અંક : મૂલ્ય સવા રૂપિયા.

(૩) ક્રમાંક ૧૦૦ : વિક્રમ-વિશેષાંક

સમ્રાટ વિક્રમાદિત્ય સંબંધી ઐતિહાસિક લિખ્તલિખ્ત લેખોથી સમૃદ્ધ ૨૪૦ પાનાનો દળદાર સચિત્ર અંક : મૂલ્ય દોઢ રૂપિયા.

શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશના બે વિશિષ્ટ અંકો

[૧] ક્રમાંક ૪૩-જૈનદર્શનમાં માંસાહાર હોવાના આક્ષેપોના જવાબરૂપ લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ચાર આના.

[૨] ક્રમાંક ૪૫-ક. સ. શ્રી હેમચંદ્રાચાર્યના જીવન સંબંધી અનેક લેખોથી સમૃદ્ધ અંક : મૂલ્ય ત્રણ આના.

કાચી તથા પાકી ફાઇલો

‘શ્રી જૈન સત્ય પ્રકાશ’ની ત્રીજી, ચોથા, પાંચમા, આઠમા, નવમા વર્ષની કાચી તથા પાકી ફાઇલો તૈયાર છે. મૂલ્ય દરેકનું કાચીના બે રૂપિયા, પાકીના અઠી રૂપિયા.

ભગવાન મહાવીરસ્વામીનું ત્રિરંગી ચિત્ર

ગુજરાતના સુપ્રસિદ્ધ ચિત્રકાર શ્રી કનુભાઈ દેસાઈએ દોરેલું સુંદર ચિત્ર. ૧૦"×૧૪"ની સાઈઝ, સોનેરી બોર્ડર. મૂલ્ય ચાર આના (ટપાલ ખર્ચનો દોઢ આનો).

— લખો —

શ્રી જૈનધર્મ સત્યપ્રકાશક સમિતિ
જેશિંગલાઈની વાડી, ધીકાંરા, અમદાવાદ.